

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії України

## **ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

до дипломної роботи бакалавра

на тему: «Образ Львова в міських путівниках

(кін. XIX ст. – кін. XX ст.).»

**Виконав:** студент IV курсу  
групи ІС-43  
денної форми навчання  
спеціальності 032 «історія та  
археологія»  
Морозов Олег Дмитрович

**Керівник:** к.і.н., доцент  
Любавський Роман Геннадійович

**Рецензент:** к.і.н., доцент  
Захарченко Євген Юрійович

Харків – 2025

## ЗМІСТ

|                                                                                         |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                                       | <b>2</b>  |
| <b>РОЗДІЛ І. Репрезентація образу Львова в міських путівниках Австро-Угорщини .....</b> | <b>14</b> |
| <b>РОЗДІЛ ІІ. Репрезентація образу Львова в міських путівниках Польщі</b>               | <b>38</b> |
| <b>РОЗДІЛ ІІІ. Репрезентація образу Львова в міських путівниках УРСР.</b>               | <b>65</b> |
| <b>ВИСНОВКИ .....</b>                                                                   | <b>82</b> |
| <b>СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ .....</b>                                                | <b>86</b> |

## ВСТУП

**Актуальність роботи** полягає в тому що роль міста в формуванні та активному розвитку української культури важко оцінити. В наш час, коли місто стає невід’ємним фактором впливу на події історичного та політичного життя країни, постає потреба дослідити витoki, коріння міста та ідентифікувати його. Розвиток урбаністики та вивчення обличчя міста набирає популярності та є важливим, що в свою чергу формує потребу знати свою історію та обличчя міста в якому живе сучасний українець. Через присутність в нашому житті нових стереотипів та образів міста, потреба в вивченні метаморфоз обличчя міста Львів протягом кінця XIX та бурхливого XX століття є потрібною у вивченні, адже в часи коли ведеться боротьба за пам’ять міст і цілих країн, дослідження минулого українських міст дасть нам можливість впевненіше почуватись на міжнародній арені. Міста, особливо великі, завжди прагнуть створити свою унікальну ідентичність і як наслідок, ключовим завданням є розкриття різних образів міста. Ці образи формуються місцевими жителями, тимчасовими мешканцями та відвідувачами, в тому числі тими, хто ніколи не бував у місті, але має певні знання про нього. Щоб зрозуміти сьогоденне місто Львів нам потрібно знати як саме зображувалось місто через образи, які пропонуються в міських путівниках, цим ми дослідимо як самі містяни бачили славетне місто Львів протягом неперервних змін політичних режимів, культурної апропріації та злочинів кожної з керуючих ідеологічних течій. Формування образу сучасного українського Львова в тому числі базується на стереотипах та ідеях попередніх владних структур, а розуміння причин, процесу втілення та наслідків створення окремого образу в путівниках австрійського, польського чи радянського режиму дає нам можливість більш детального вивчення образу міста Львів протягом правління інших владних структур та по-новому осмислити обличчя українського Львова XXI століття. У центрі дослідження аналіз оформлення образів при різних, пануючих на той час територіями, політичних режимах та порівняння їх один з одним для

визначення основного мотиву та цільової ідеї образу міста, яку намагались вpleсти в менталітет львів'ян та туристів, які зацікавились містом. Дослідження образу міста Львів в міських путівниках з кінця XIX ст. по кінець XX ст. дозволяє не тільки виявити основні засади політики австро-угорського, польського, радянського режимів та їх методи формування історії міста і культурного фону, а також дає змогу порівняти погляди сучасників подій з офіційною написаною версією і скласти більш точний образ Львова в період цих років. Дослідження Образу Львова саме в цьому часовому проміжку є актуальним для сучасності, адже зараз ми перебуваємо в активній фазі війни та в стані переосмислення вже наявних стереотипів та формуванні нового образу Львова.

**Об'єктом** дослідження є місто Львів.

**Предметом** роботи є образи міста Львів та їх репрезентація у міських путівниках.

**Мета роботи** полягає в тому, щоб проаналізувати еволюцію та репрезентацію образів Львова на сторінках міських путівників, опублікованих в Австро-Угорщині, Польщі та УРСР.

Реалізація поставленої мети передбачає постановку таких дослідних **завдань**:

1. Виявити особливості міського путівника як історичного джерела;
2. Дослідити формування та зміни образів Львова на сторінках міських путівників;
3. Порівняти практики репрезентації Львова у австро-угорських, польських та радянських путівниках;
4. Дослідити маркери репрезентації Львова, які використовували різні політичні режими;
5. Визначити маркери міського простору Львова на сторінках путівників;
6. Встановити взаємозв'язок суспільно-політичного контексту епохи і практиками репрезентації Львова;
7. Визначити як особистість автора впливає на конструювання образу міста.

**Хронологічні межі** дослідження охоплюють період від кінця XIX століття до кінця XX століття. Це зумовлено джерельною базою та охопленням роботи від Австро-Угорського періоду до розпаду СРСР.

**Територіальні межі** охоплюють територію міста Львів.

**Історіографічну базу дослідження** складають сучасні роботи з міждисциплінарної сфери «Імагологія», яка займається вивченням поняття «образ», так і роботи які присвячені історії та окремо образам Львова. Імагологічні дослідження окреслюються як окрема дисципліна в середині XX ст., але проблема акцентується і раніше, в працях істориків та соціологів, що зумовлює сучасний характер дослідження, та відсутність робіт в попередніх періодах. Дослідження ж єврейської спільноти, української общини чи загальна історія мешканців міста були вивчені теж вже в XX ст., тому можна вважати що актуальність історіографії має період з середини XX ст. і продовжується до наших днів. Оскільки ми живемо у все більш візуальному світі, знання, які пропонує імагологія, стають життєво важливими для розуміння нюансів репрезентації та значення образів у формуванні нашого колективного досвіду.

Так, наприклад основні поняття та ознайомлення з імагологією як міждисциплінарною сферою є робота С. Посохова<sup>1</sup>, сама стаття присвячена визначенню ключових проблем та перспектив розвитку імагології як напрямку досліджень, здебільшого спрямованого на вивчення процесів формування та функціонування етнічних уявлень. В основі імагології лежить ідея про те, що образи є не просто естетичними об'єктами, а носіями смислу та інструментами ідеології. Історично аналіз зображень був частиною історії мистецтва, але з розвитком засобів масової інформації та цифрових технологій виникла потреба в ширших рамках. Також в роботах С. Посохова<sup>2</sup> були розкриті теми формування Харківського пантеону, де розібрано не

<sup>1</sup> Посохов С. І. «Свої, «чужі», «інші»: проблеми та перспективи імагології. Харківський історіографічний збірник. 2016. № 15. С. 1–14.

<sup>2</sup> Посохов С. І. Початок формування «харківського пантеону» (на матеріалах путівників другої половини XIX – початку XX ст.). Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія». 2020. № 57. С. 1–14.

тільки поняття образу та продемонстровано якісний аналіз міських путівників, а і формування пантеону героїв для міста, що допомогло орієнтуватись в дослідженні при визначенні головних образів міста. Також завдяки статті С. Посохова<sup>1</sup> в роботі більш детально на прикладі Харкова розглянуті метафори, якими послуговуються автори при описі Львова в путівниках. Наступною роботою для ознайомлення з імагологічними дослідженнями була стаття С. Котової<sup>2</sup> де гарно розкривається одне з головних питань імагології «Свій-Чужий». З матеріалу статті ми можемо визначити що імагологія забезпечує основу для розуміння взаємозв'язку між образами та владою. Зображення можуть зміцнювати існуючі владні структури або підривати їх. У політичному контексті візуальна пропаганда була інструментом формування громадської думки та мобілізації підтримки. Знакові образи революцій, протестів і соціальних рухів підкреслюють, як візуальні образи можуть стимулювати дії і створювати солідарність між різними групами. Також можна виокремити поставленні проблеми сучасної імагології та на прикладі інших міст, таких як Харків, Донецьк, Дніпро, розглянути цікаві мені теми, а саме в роботі П. Єремєєва<sup>3</sup>, та статті Н. Венгер<sup>4</sup>, на базі цих досліджень мені було легше сформулювати думку про етнічні меншини, зачепитись за деякі назви образів Львова та зосередити увагу на визначних подіях, описаних в путівниках. Актуальність імагології охоплює різні сфери, включаючи формування ідентичності, динаміку влади, соціальні рухи, через це більшість статей були розглянуті та частина інформацій з зазначених робіт була використана в розділах дипломної. Наступна стаття за авторством І. Козлової<sup>5</sup>, стала ґрунтовною працею, на яку спиралось наше дослідження. В своєму дослідженні

<sup>1</sup> Посохов С. Метафори як засіб репрезентації міста в путівниках по харкову. У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. 2021. № 1. С. 183–201.

<sup>2</sup> Котова С. "Образ чужого" і "образ ворога": "імагологія" в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 4. С. 20–24.

<sup>3</sup> Єремєєв П. Події міської історії в путівниках по харкову. У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. 2021. № 1. С. 132–155.

<sup>4</sup> Венгер Н. Групова етнічна та конфесійна самопрезентація на початковому етапі існування міста (на прикладі м. Катеринослав 1776–1870-х років). У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. 2021. № 1. С. 456–471.

<sup>5</sup> Козлова І. Образ міста Львова у часовій ретроспективі: зміна символічних акцентів (на прикладі аналізу туристичних путівників). Український соціологічний журнал. 2017. № 1-2. С. 1–10.

вона розглянула 14 путівників, з яких більша частина була сучасної України, але також присутні польські та радянські путівники, що і зацікавило мене в статті. Варто відмітити роботу Бетлій О.<sup>1</sup> де авторка пропонує детальніше розглянути місто як об'єкт дослідження та допомагає зорієнтуватись в полі досліджень міської історії як окремого спрямування. Ближче до визначень «образу чужого» та допомоги в роботі в міждисциплінарній галузі під час написання дипломної роботи стала стаття Котової С.<sup>2</sup> де надається загальне визначення «Імагології», її актуальність та ефективність для різних галузей гуманітарних наук в Україні. А розібратись в потребі та актуальності дослідження міських путівників та обрання його як джерела зумовили праці Склокіної І.<sup>3</sup>, де був розглянутий показник містом як цікаве джерело, з яким можна провести багато робіт з його вивчення та аналізу, окремим доповненням стала стаття Осьмак В.<sup>4</sup> де спираючись на проаналізовані путівники в дискурсі Києва та урбаністики, ми провели частину дослідження але вже на базі Львівських путівників та частини описів міста тих часів. В дипломній роботі був розглянутий великий пласт робіт пані М. Мовної<sup>5</sup>. В 2014 році, вона публікує свою роботу, яка стала основою хронологічних меж нашого дослідження. В книзі описані 5 періодів, Австро-Угорський, Перерва на російську окупацію. Польський період, Радянський, Німецький і вже незалежної України. Ґрунтовна праця М. Мовної надала відомості про велику кількість джерел, а саме путівників. Авторка ставила собі за мету упорядкувати та розподілити по періодам путівники, що їй і вдалось. До імагологічних питань авторка повертається при розгляді німецьких та радянських путівників, що теж допомогло орієнтуватись в матеріалі.

<sup>1</sup> Бетлій О. В. Міська історія: окреслення дослідницького поля. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2018. Вип. 26. С. 1–9.

<sup>2</sup> Котова С. "Образ чужого" і "образ ворога": "імагологія" в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 4. С. 20–24.

<sup>3</sup> Склокіна І. Путівники як джерело. [www.lvivcenter.org](http://www.lvivcenter.org). URL: <https://www.lvivcenter.org/updates/guide-books-as-a-source/> (дата звернення: 01.05.2025).

<sup>4</sup> Осьмак В. А. Путівники XIX – початку XX ст. Як складова київського тексту (до постановки проблеми). Наукові записки. Теорія та історія культури. 2009. Т. 88. С. 1–4.

<sup>5</sup> Путівники Львовом (друга половина XIX - початок ХХІ століть): іст.-культурол. дослідж. / Маріанна Мовна ; Львів. нац. акад. мистецтв. - Львів : ЛНАМ, 2014. - 230, [1] с. : іл. - Бібліогр.: с. 103-122.

Наступними роботами М.Мовної<sup>1</sup> були статті пов'язані з єврейським минулим міста, робота присвячена радянському періоду, розкрита тема путівників міжвоєнної Польщі, загальна характеристика періоду з кінця XIX до середини XX століття. Окрему увагу в роботах приділено авторським путівникам Богдана Януша, авторам періоду Австро-Угорщини та праця присвячена Володимирі Шухевичу. В цих роботах були детально розглянуті питання перших україномовних путівників, національну складову авторів австрійського та польського періодів та більш детальний опис формату путівників, а також допомагають у розгляді радянського періоду. М. Мовна зібрала в своїх роботах великий об'єм історіографічних матеріалів, де детально описуються передумови створення путівників та окремо варто зазначити як вона дослідила біографію авторів видань за різні, нею визначені, періоди.

Наприкінці XIX - на початку XX століть Львів (тодішній Львів) став важливим центром єврейського життя в Австро-Угорській імперії. Єврейська громада, яка становила близько 30% населення міста на початку 1900-х років, відігравала життєво важливу роль в його економічній, політичній та соціальній сферах. Розташування міста як комерційного центру сприяло економічним можливостям, особливо в експорті товарів на зростаючі ринки Східної Європи. Про стан єврейської громади можна прочитати у праці Р. Лозинського<sup>2</sup>. У соціальному плані єврейська громада у Львові була динамічною і різноманітною. Процвітало багате культурне життя, з такими установами, як школи, театри та газети, які обслуговували єврейське населення. Гаскала (єврейське просвітництво) вплинуло на багатьох, що призвело до посилення

<sup>1</sup> Мовна М. Якуб Шалль та Ізидор Гольцель: представники єврейської путівникової візії львова 30-х рр. XX ст. Народознавчі зошити. 2018. № 5. С. 1239–1244.; Мовна М. Путівники Львовом радянського періоду / М. Мовна // Народознавчі зошити. — 2014. — № 2. — С.361-365.; Мовна М. Путівники львовом, видані у міжвоєнний період (1919–1939): історіографічний аспект. Народознавчі зошити. 2013. Мовна М., 2013. С. 1–18.; Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини хіх – першої третини хх ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2020. 227 с.; Мовна М. Два путівники Львовом Богдана Януша. Народознавчі зошити. 2023. № 6. С. 1416–1423.; Мовна М. Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772—1918). Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 70-81. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000064801>; Мовна М. Володимир Шухевич як автор першого цілісного україномовного блоку «Провідник по Львові» «провідника по виставі краєвій у Львові» (1894). Народознавчі зошити. 2021. № 4 (160). С. 947–952.

<sup>2</sup> Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) : [монографія] / Роман Лозинський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 355, [1] с. : табл.

секуляризації та поштовху до модернізації. Проте, традиційне єврейське життя продовжувалося, а релігійні інституції залишалися центральним елементом згуртованості громади. Щоправда в путівниках цієї доби, єврейська община при її масштабах майже не згадувалась. Продовженням єврейського питання, буде відкритій лекції В. Москалець<sup>1</sup>, де розкриті питання майже всього побуту громади та її соціального життя. Незважаючи на таку активність, громада стикалася з викликами. Економічні труднощі 1900-х років у поєднанні зі зростанням антисемітизму призвели до відчуття вразливості. Усередині громади також виникли соціальні розбіжності між православними та більш світськими сегментами під впливом модерну та націоналістичних ідеологій. В статті В. Москалець<sup>2</sup>, також розказала про своє дослідження щодо багатших верств єврейської громади та їх переселення, внаслідок підняття заробітку та підняття народжуваності. Окремої уваги вартує робота М. Поллака<sup>3</sup> та праця Гонсьоровського С.<sup>4</sup>, де детально описаний побут, наведенні тогочасні описи єврейської общини у Львові і регіоні, що дозволяє нам дізнатись нові факти та порівняти з тим, що висвітлено в путівках, таку саму задачу несе в собі велике видання Бірюльова Ю.<sup>5</sup> де розглянуті архітектурні набутки євреїв Львова, та за якими можна прослідкувати їх присутність та відсутність зазначення в офіційних виданнях. До питань національних конфліктів та загалом напруженої ситуації в місті та регіоні звертаються Осередчук М.<sup>6</sup> в своїй роботі, Авраменко А.<sup>7</sup> в

<sup>1</sup> Москалець В. Мешкати поруч? Суспільні та етнічні групи у просторі Львова кінця XIX століття. lvivcenter.org. URL: <https://www.lvivcenter.org/discussions/lviv-social-and-ethnic-groups/> (дата звернення: 12.09.2024).

<sup>2</sup> Владислава Москалець. "Музей єврейської громади у Львові". Інтерактивний Львів (Центр міської історії, 2024). URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/jewish-museum/>

<sup>3</sup> Поллак, Мартін До Галичини. Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка зниклим світом Східної Галичини та Буковини / Мартін Поллак; переклад з німецької Нелі Ваховської. – Чернівці : Книги – XXI, 2020. – 272 с.

<sup>4</sup> Гонсьоровський С. Ідентичність львівського єврея першої половини XX століття на прикладі історика Якуба Шалля (1889–1942). ЛьВІВ: місто – суспільство – культура Збірник наукових праць. 2017. Т. 10, № 2. С. 357–366.

<sup>5</sup> Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів : Вид-во Старого Лева, 2022. 624 с.

<sup>6</sup> Осередчук М. А. Громадський простір Львова на зламі XIX-XX століть / М. А. Осередчук // Гуманітарний журнал. - 2013. - № 3. - С. 116-127. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj\\_2013\\_3\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_3_13)

<sup>7</sup> Авраменко А. Репрезентація польського національного проекту у міському просторі Львова за часів Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі. Україна Модерна. URL: <https://uamoderna.com/md/repzentacziya-polskogo-nacziionalnogo-proektu-u-miskomu-prostori-lvova-za-chasiv-avstro-ugorshhini-ta-mizhvoennoi-polshhi/> (дата звернення: 01.05.2025).

своїй статті, Плекан Ю.<sup>1</sup> в роботі, в статті Р. Голик<sup>2</sup> в статті та роботі Лазаровича М.<sup>3</sup>. Щодо радянського образу Львова детально написано у статті С. Дяк<sup>4</sup>. В роботі вона ставить питання «Новому місту — нове обличчя: створення нового центру чи адаптація старого центру міста?»<sup>5</sup> в статті чудово описаний стан Львова як розірваного на партійні квитки містечка. Стаття розглядає питання браку фінансування та поступову архітектурну та культурну зміну міста через хаотичне впливання радянської архітектури до старої та відсутність чіткого планування, за яким мали б вестись роботи. Окремої уваги заслуговують праці Чеботарьової А.<sup>6</sup>, стаття Б. Боцюрків<sup>7</sup> та робота Мочкіна С.<sup>8</sup> де розглянуті релігійні питання та методи переформатування міста та радянський лад, що допомогло в дослідженні прослідувати нашарування нового політичного режиму та нав'язування нового обличчя міста.

**Джерельна база** дослідження в основному базується на матеріалах самих путівників Львовом в Австро-Угорський, Польський та Радянський періоди. Досліджуючи путівники ми зіштовхуємось з такими типами джерел: писемні, візуальні та матеріальні. Крім путівників, джерела представленні довідниками, планами міста, картами туристичних маршрутів, монографіями мешканців, описами міста товариств в еміграції та мемуарами українських воїнів.

Для опрацювання джерел та матеріалів для дослідження нами було опрацьовано масив міських путівників та довідників з бібліотеки Центру

<sup>1</sup> Плекан Ю. Українсько-польсько-австрійські відносини наприкінці XIX - на початку XX ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2009. Вип. XV. С. 1–7.

<sup>2</sup> Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За редакцією Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Том 8. – Частина 1: Влада і суспільство. – [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск 2012]. – 476 с. Роман ГОЛИК, Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918–1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду.

<sup>3</sup> Лазарович М. «П'ємонт» українського національного відродження (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX століття). Наукове видання «Тернопіль. «Економічна думка»». 2003. ISBN 966-99230-0-1

<sup>4</sup> Софія Дяк. «Творення образу Львова як регіонального центру західної України: радянський проект та його урбаністичне втілення»// Схід / Захід. Випуск 9–10. Спеціальне видання.

<sup>5</sup> Див. 6.

<sup>6</sup> Чеботарьова А. Нові львів'яни та їхнє місто “Рогатка”. Складні сторінки спільної історії: розповідаючи про другу світову війну у львові джерела та моделі фінансування місцевої культурної спадщини. 2019. С. 268–272.

<sup>7</sup> Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків; пер. з англ. Н. Кочан ; за ред. О. Турія. – Львів: Вид-во Укр. Католиц. Ун-ту, 2005. – XVIII, 265, [2] с., [7] арк. іл.

<sup>8</sup> Мочкін С. Сакральні пам'ятки західних областей УРСР в умовах антирелігійної кампанії 1958–1964 років// Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк 2015. Вип. 5 (306). - С.135-141

міської історії Центрально-Східної Європи, цифрового архіву Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та електронного архівного фонду Національної бібліотеки Польщі у Варшаві, цифровим архівним фондом Сілезької національної бібліотеки в Польщі та цифровим архівом бібліотеки. Загалом в роботі було опрацьовано 31 путівник, з яких 12 покажчиків Австрійського періоду, 13 Польського та 6 Радянського.

В першому міні періоді ми розглянули путівники: «Przewodnik po mieście Lwowie» видання 1871 та 1875 років авторства Антоні Шнайдера які є першими путівниками Львовом, та несуть в собі зачатки польської візії міста, «Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie» за 1886 рік авторства С. Кунасевича, «Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historji miasta» за 1876 рік авторства С. Кунасевича представляють в собі інший підхід до написання та інший погляд на історію міста, вже порівнюючи цих двох авторів, можна виокремити багато інформації. Наступним етапом у написанні путівників можна виділити 1894 рік, адже саме тоді Львів прийняв у себе проведення Крайової виставки. В цій частині дослідження було проаналізовано 4 путівника, 2 польськомовні ( Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej.<sup>1</sup> Авторства Towarzystwo dla Rozwoju i Upiększenia Miasta Lwowa; Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta<sup>2</sup>. Авторства Fr. S. Reichman;) та 1 німецькомовний («Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg»<sup>3</sup> за авторством Альберта Ціпера). Та завершальним етапом першого розділу був огляд завершального етапу життя Австро-угорської імперії перед розпадом в 1918 році. Путівники в період з 1894 року до 1917 років стають визначними за рахунок підйому страстей в період Першої світової війни та активної міжетнічної активності. До

<sup>1</sup> Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej / L. Herzmanek i in. Lwów: Towarzystwo dla Rozwoju i Upiększenia Miasta, 1894. 170 s.

<sup>2</sup> Reichman F. S. Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej roku 1894. Lwów : Z drukarni J. Czaińskiego, 1894. 191 s.

<sup>3</sup> Zipper A. «Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg». Lemberg : Verl. der Ausstellungs-Direction, 1894. 123 S.

проаналізованих путівників цього міні періоду ми відносимо: «Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy»<sup>1</sup> Авторства Krajowego Związku Turystycznego за 1910 рік, «Przewodnik po Lwowie»<sup>2</sup> авторства Barański Franciszek за 1902 рік, «Lemberg und Umgebung (Żółkiew, Podhorce, Brzeżany und and.): Handbuch für Kunstliebhaber und Reisende. Lwów; Leipzig; Wien»<sup>3</sup> Авторства Piotrowski J. за 1917 рік.

Закінчуючи період панування Австро-Угорщини, приходить на зміну Польський, та мало чим змінюється від попередника, хіба що ставленням до Австрійців та історії міста. Путівники в цей період, написані різними етнічно та релігійно авторами, а саме: Польські (Римо-католики) представлені працями «Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie.»<sup>4</sup>, «Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. drugie wydanie.»<sup>5</sup>, «Krótki przewodnik po Lwowie»<sup>6</sup>, «Przewodnik po Lwowie. Lwów»<sup>7</sup>, «Pamiętkowy przewodnik po Lwowie.»<sup>8</sup>, «W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście»<sup>9</sup>, «Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orientacyjnym miasta»<sup>10</sup>, «Bezpłatny przewodnik po Lwowie»<sup>11</sup>, «Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orientacyjnym ze wskaźnikiem»<sup>12</sup>, «Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX)»<sup>13</sup>, Українські (Греко-католики) представлені путівниками «Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. –

<sup>1</sup> Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Lwów : Krajowy Związek Turystyczny, 1910. 68 s.

<sup>2</sup> Barański F. Przewodnik po Lwowie. Lwów : nakł. Księgarni H. Altenberga ; Z drukarni "Słowa Polskiego", 1902. 229 s.

<sup>3</sup> Piotrowski D. J. Lemberg und umgebung (żółkiew, podhorce, brzeżany und and.). handbuch für kunstliebhaber und reisende. Lemberg : national institut ossolineum Lemberg. 300 s.

<sup>4</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s

<sup>5</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. Lwów-Warszawa : zjednoczone zakłady kartogr. i wydawnicze tow. Naucz, szkół średn. I wyż. S. A., 1925. 273 s.

<sup>6</sup> Wyszyński F. Krótki przewodnik po Lwowie. Warszawa : nakł. WAW Warszawska Agencja Wydawnicza, 1922. 40 s.

<sup>7</sup> Gojawiczyński A. Przewodnik po lwowie. Lwów : «Reklama Polska», 1926. 80 s.

<sup>8</sup> Sas-Zubrytsky J.-K. Pamiętkowy przewodnik po Lwowie. Lwów : A. Zamorski i A. Link, 1927., 1927. 111 s.

<sup>9</sup> Janowski L. W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście. Lwów : Starszy Komisarz Magistratu i Kierownik M. Urzędu II. dz, 1932. 79 s.

<sup>10</sup> Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orientacyjnym miasta. Lwów : Gazeta Mieszkaniowa, 1933. 67 s.

<sup>11</sup> Bezpłatny przewodnik po Lwowie. Miejsce Piastowe : nakł. Towarzystwa św. Michała Archaniola, 1934. 21 s.

<sup>12</sup> «Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orientacyjnym ze wskaźnikiem». Reklama Lwowska. 1936p. 50 s

<sup>13</sup> Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów : P. Hölzel, 1937. 12 p.

Львів: Червона калина»<sup>1</sup>, «Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич»<sup>2</sup> та Єврейські (Іудеї та хасиди) у вигляді путівника «Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie»<sup>3</sup>. Період можна класифікувати наявністю українських та єврейських путівників, що додає акценту та допомагає розкрити більше питань поставлених перед дипломною роботою.

Радянська історіографія прагнула інтегрувати Львів у ширший наратив пролетарської революції та соціалістичного будівництва. Це ідеологічне обрамлення було очевидним у тому, як радянські історики зображували міста, наголошуючи на класовій боротьбі та кінцевій перемозі соціалізму. Важливим для розгляду є питання впливу ідеології на думку авторів в своїх працях з 1960 року до 1988 в путівниках «Львов : путеводитель.»<sup>4</sup>, «Львов. Lviv. Очерк путеводитель»<sup>5</sup>, «На зеленіх орбітах Львова»<sup>6</sup>, «Львів. Львів. Львів. Львів. Львів.»<sup>7</sup>, «Львов. Три дня знакомства с городом»<sup>8</sup>, «Львов: туристическая схема.»<sup>9</sup>. Змінюється формат путівників, їх наповнення з іншим ідеологічним вмістом та образами міста.

**Методологія та методи дослідження.** Під час написання роботи були використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження. Загальнонаукові поділяються на такі як: аналіз та синтез, завдяки яким було проведено аналогію між Польськими та Радянськими путівниками та досліджено їх структуру та зміст, індукцію та дедукцію, які були використані для формулювання висновків та підсумків дослідження путівників. З

<sup>1</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

<sup>2</sup> Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич, авт. передм. Я. Д. Ісаєвич, упоряд. Б. З. Якимович, худож. В. М. Павлик. – Львів: Каменяр, 1991. – 165,[2] с. : іл.

<sup>3</sup> Schall J. Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie. Lwów : «Ewer», 1935 (Lwów : Lwowska Druk. Nowoczesna), 1935.

<sup>4</sup> Львов : путеводитель / А. Пашук, И. Деркач. – Львов: Книжно-журнальное изд-во, 1960. – 142 с. : фот.

<sup>5</sup> Зорько В. Львов. Lviv. Очерк путеводитель. Київ : «Мистецтво», 1968. 120 с.

<sup>6</sup> Кучерявий В. На зеленіх орбітах Львова. Львів : «Каменяр», 1972. 105 с..

<sup>7</sup> Деркач І. Львов. Львов. Львов. Львов. Львов. Львів : «Каменяр», 1974. 100 с.. Львів.

<sup>8</sup> Стефанчишин Р. Львов. Три дня знакомства с городом. Львів : «Каменяр», 1984. 120 с.

<sup>9</sup> Львов: туристическая схема. Москва : Главное управление геодезии и картографии при совете министров СССР., 1988. 4 с.

спеціально-історичних методів були використані історично-порівняльний метод для виявлення та формування паралелей між обома історичними періодами та образами які вони сформували, історично-хронологічний метод використаний для знаходження в кожній з розглянутих політичних епох метаморфози образу міста Львів та причини таких змін.

**Наукова новизна** роботи полягає у дослідженні та порівнянні образів міста Львів та їх метаморфози в періодах правління Австро-Угорської, Польської та Радянської влади в хронологічних межах з кінця XIX ст. до кінця XX ст..

**Структура роботи** складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел та літератури.

**Апробація роботи.** Виступ на науковому гуртку кафедри Історії України 01.05.2025р. за темою «Образ Львова в міських путівниках австрійської доби».

## **РОЗДІЛ І. Репрезентація образу Львова в міських путівниках Австро-Угорщини**

Період панування Австро-Угорської імперії в історії та житті міста Львів є ґрунтовним та дуже важливим для розуміння як процесів які відбуваються сьогодні в сучасній Україні так і для осягнення погляду звичайного місцевого жителя чи туриста в період з 1871 року до 1917 року. В цьому розділі ми маємо на меті висвітлити як Львів формується та набуває свого образу в путівниках залежно від події до якої цей показник готувався, особистості автора, яка сильно впливає на подачу суб'єктивного матеріалу, загальних настроїв у місті та Австро-Угорській імперії. Визначити роль держави в формуванні образу міста та роль громадян в підтримці чи розвіюванні цих поглядів, якою є підтримка держави у виході путівників. Дослідження образу Львова у путівниках доби Австро – Угорської імперії є суттєво важливим як для кращого розуміння громадян та всього населення міста в той час, зрозуміти як відображались політичні та культурні події в житті міста через призму автора який подає це туристам з інших кутків імперії. Також, одним з завдань до цього розділу є прослідкувати наскільки путівники стають популярними в свій час та за рахунок чого видозмінюються образи міста, під час еволюції жанру показників. Через путівники Австро-Угорської доби цікаво прослідкувати за формуванням нових облич етнічних складових міста, їх чисельність, представництво, культурні і наукові діяльності, визначити який вплив мали представники польського, німецького, українського та єврейського народів, та як жили поруч ці амбітні нації.

Для кращого аналізу та більш детального відслідковування формування образів міста за період панування Австро – Угорщини, можна поділити період на 3 етапи: З року написання першого путівника Львовом в 1871 році до однієї з найбільших і масштабних виставок – Крайової виставки в 1894 році, окремо розглянути путівники написані за 1894 рік, через їх різноманітність, та з року

проведення вистави до опублікування останнього в період панування Австро-Угорщини путівника в 1917 році.

В першому міні періоді ми розглянули путівники: «Przewodnik po mieście Lwowie»<sup>1</sup> видання 1871 та 1875<sup>2</sup> років авторства Антоні Шнайдера, «Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie»<sup>3</sup> за 1886 рік авторства С. Кунаевича, «Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historji miasta»<sup>4</sup> за 1876 рік авторства С. Кунаевича.

Підтримуючи загальноімперські тренди, в 1871 році виходить друком перший путівник містом Лева «Przewodnik po mieście Lwowie»<sup>5</sup> авторства Антоні Шнайдера, польською мовою. Якщо розглядати історію написання путівника то питання «А взагалі для чого потрібно було видавати путівник?» відпадає, бо держзамовлення є держзамовленням, адже саме в 1871 році закінчилось будівництво масштабної меморіальної споруди, копия «на честь 300-т річчя Люблінської унії». Антоні Шнайдер переміг на конкурсі зі своєю ідеєю путівника, тому ми маємо перший маршрутний довідник Львовом який задав ритм наступним видавцям. Структура путівника є доволі простою, після короткої історичної довідки про історію міста, йде неструктурований маршрут Львовом та закінчується це все коротким текстом про копець. Цікавими для нас же є висловлювання та позиціювання поляків, українців (русинів), австрійців та росіян. Вже на початку в історичній довідці проскакує образ Львова як «останнього форпосту Польщі», що підв'язує Львів до польської історії та викликає асоціацію фронтиру, а саме релігійного (як останнього великого міста римокатолицького) та культурного (на схід від Бродів починається степ, козаки і рок-н-рол). В путівниках Австрійської доби все одно домінувала польська

<sup>1</sup> Schneider A. Przewodnik po mieście Lwowie. Lwów, 1871. 67 s. Biblioteka Narodowa.

<sup>2</sup> Schneider A. Przewodnik po Lwowie. Lwów : Gybryniewicz i Schmidt, 1875. 170 s. Biblioteka Narodowa.

<sup>3</sup> Kunasiewicz S. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie. Lwów : Tow. Politechniczne, 1886. 239 s. Biblioteka Narodowa.

<sup>4</sup> Kunasiewicz S. Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historji miasta. Lwów : K. Wild, 1878. 160, 32 s. Biblioteka Narodowa.

<sup>5</sup> Див. 1.

візія, це зумовлено великою кількістю польського населення (за переписами населення за релігійною ознакою та за мовною ознакою) через реформи, в яких поляки знову могли керувати краєм та це підсилювалось навіть через асиміляцію німецьких чиновників, які переходять на польську мову після командировання на керівні посади. Цікавим завжди є зображення повстання під проводом Богдана Хмельницького, повстання тут зображено зовсім не так як ми звикли, в путівникові козаки постають як головорізи і бандити мало того - ще і православні. Львів'яни в усіх описаних війнах, облогах міста від козаків, шведів, москалів, татар – позиціонуються як свідомі польські громадяни Австрійського міста, які не покинули римокатолицької віри та вірності короні (чи то польській чи то австрійській), що для нас як читачів укріплює віру в тому що тут поляки. При цьому в тексті путівника раз проскакує згадка про єврейське населення Львова, яке на той момент складало біля 20% населення (для порівняння за тими переписами русинів було менше 10%) де сказано буквально «щоб пройти до цієї вулиці треба пройти повз жидів».

В путівникові зазначені назви 3 церков (Волоська, св. Юра, св. Онуфрія, св. Параскеви) та костелів (Архікатедральний, Домініканський, Єзуїтів, Вірменський, св. Михайла, св. Марії, св. Миколая, св. Івана Хрестителя, св. Пресвятої Богородиці, Непорочного зачаття, св. Антонія) Також зазначено відомості про наявність ще 8 менших костелів латинського обряду та ще 3 церкви греко-католицької віри. Як ми бачимо замовчування єврейської присутності є і в архітектурі, якщо про русинів є хоча б згадка при описі Волоської церкви та собору Св. Юра, то згадок про синагоги немає, а саме про «Золоту Розу», Міський Бет га-мідраш (дім для молитви), Староцвинтарна синагога, Хасидська передміська синагога, Сиксутьська синагога, Ор га-юшур, Хадашим, Корите-шул, Новоцвинтарна синагога, Шпрехера.<sup>1</sup> Це синагоги які функціонували в період написання Антоні Шнайдером довідника в 1871 році. З цього ми можемо зробити гарний висновок, що хоч і єврейське населення мало

<sup>1</sup> Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів : Вид-во Старого Лева, 2022. 624 с.

релігійну свободу та громада мала кошти забезпечити себе синагогами, ставлення суспільства залишало антисемітський характер попри нову політику Австро-Угорської імперії.

Від Антоні Шнайдера в 1875 вже році виходить друге видання путівника «Przewodnik po mieście Lwowie»,<sup>1</sup> але вже не за гроші держави, а за кошти II з'їзду лікарів і природознавців. Цей довідник вже має інше оформлення, має карту міста, перелік кафе, держустанов, різних практичних установ, які знадобляться приїжджому громадянину під час з'їзду. Основний мотив і текст повторюються, тому при аналізі увага приділялась саме неповторним моментам, а саме нові назви вулиць, що показує нам швидкі темпи ополячування у Львові, нові назви займають 15 сторінок путівника та реклама, без якої не обходився путівник виданий на недержавні кошти. З цих реклам можна дізнатись назви закладів, хто їх власник, розташування та рівень бізнесу, який дозволив би розміщати рекламу в такому, доволі популярному путівникові. Довідник став більш структурованим та все ж наповнення залишилось таким же, прикрашає вадомекум зображення Катедрального собору, церкви Св. Юра, закладу Осолінських та будівля театру і звісно зображення копця Люблінської унії. Показовим є висвітлення Римо і Греко католицьких релігійних споруд в нерівній пропорції, адже польських візуальних образів більше за рахунок освітніх, культурних та адміністративних будівель.

Вже на самому початку путівника, в розділі про коротку історію Львова, ми знову бачимо розвиток і формування через довідник образу «польського» Львова, через використання поєднань «Остання завіса і оплот Польщі», «оплот християнства». Це підсилює сприйняття міста Львова як польського через «іншування» сусідніх країн і народів. Також протягом опису історії львівських районів, Антоні Шнайдер як історик та археолог позначає дії австрійської влади по знищенню знаків попереднього часу та переоформленню образу Львова,

<sup>1</sup> Schneider A. Przewodnik po Lwowie. Lwów : Gybryniewicz i Schmidt, 1875. 170 s. Biblioteka Narodowa.

протягом кінця 18 століття, за рахунок знесення оборонних валів та використання їх матеріалів для вимощення вулиць бруківкою чи місць для прогулянок. Ці зміни, як і більш свіже для часу написання путівника насипання пагорба в честь 300-річчя Люблінської унії<sup>1</sup> на руїнах Високого замку, мали на меті не тільки підкреслити Австрійську присутність у місті, але і стерти з пам'яті містян минулі владні режими. Образ руського населення точно не зображений, описані греко-католицькі церкви з побіжним оглядом обрядів, в економічному плані русини не згадуються, а в науковому і культурному просторі просто не висвітлені. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, Руська бесіда, Просвіта не згадуються в путівникові, хоча їх діяльність на той момент була вже помітною та викликала дискусії в суспільстві.<sup>2</sup> Українська ідентичність викреслена і з назв вулиць, залишаючись задоволеними вулицею Руською, Галицькою, провулком Шевченка та вулицею Лева, які по опису Шнайдера були брудними в фізичному і моральному сенсі через наявність публічних домів<sup>3</sup>. Також варто зазначити що русини позиціонуються як меншість та колишні хазяїни цих територій. На це вказує як перепис населення 1874 року і подальші в 1900-х так і еволюція формувань історичної довідки про Львів залежно від путівника.

На момент написання путівників за 1871 та 1875 роки, єврейська громада мала суттєвий вплив на культурне і економічне життя міста, тому пройти повз євреїв не вийшло навіть оминаючи згадки по них. Єврейську присутність позначають згадки у путівникові протягом опису декількох районів, а саме Середмістя (центру) та Жовківського району (гетто) та Краківського (яке більше займали еліти)<sup>4</sup>. Ми можемо впевнитись в цьому через згадки опору

<sup>1</sup> Авраменко А. Репрезентація польського національного проєкту у міському просторі Львова за часів Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі. Україна Модерна. URL: <https://uamoderna.com/md/repzentacziya-polskogo-nacziionalnogo-proektu-u-miskomu-prostori-lvova-za-chasiv-avstro-ugorshhini-ta-mizhvoennoi-polshhi/> (дата звернення: 01.05.2025).

<sup>2</sup> Лазарович М. «П'ємонт» українського національного відродження (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX століття). Наукове видання «Тернопіль. «Економічна думка»». 2003. ISBN 966-99230-0-1

<sup>3</sup> KUSCHNIR W. «Ukrainische Rundschau, «Ruthenische Revue». Monatsschrift für das gesamte Leben des ukrainischen Volkes. Herausgeber und Redakteur., 1908. 561 S.

<sup>4</sup> Москалець В. Мешкати поруч? Суспільні та етнічні групи у просторі Львова кінця XIX століття. Ivivcenter.org. URL: <https://www.lvivcenter.org/discussions/lviv-social-and-ethnic-groups/> (дата звернення: 12.09.2024).

жителів району вулиць Руської, Блаचारської, Галицької та Собеського щодо будування монастиря Кармеліток, та згадки про єврейських торговців та їх лавки. Більшість торговців у Львові в цей період були або єврейського походження, або польського. З цього можна зробити висновок про успіх єврейського бізнесу та відсутність перешкоджання торгівлі з боку влади. Жовківський район не виділяється описом гетто, при наявності такого, але згадується одна з синагог та єврейський ринок. Район мав погану славу як єврейського, тому місцеві жителі не проводили там багато часу, що формувало образ «іншого» для євреїв. Наприклад в текстах обох путівників авторства Антоні Шнайдера присутні тільки негативні згадки євреїв в суспільному житті міста, в яких вони або протистоять рішенням інших релігійних груп та рішенням міської влади, або їхня торгівля позиціонується як збут непотребу, брудна.

Наступним автором є Станіслав Кунасевич, який в 1878 році видає свій путівник Львовом під назвою «Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historji miasta»<sup>1</sup>. С. Кунасевич є колегою А. Шнайдера в багатьох галузях, наприклад історія, археологія і видавництво путівників, цей вадемекум автор видає за допомогою місцевого книгаря, який спонсорував видання при умові його прізвища в назві, його звали Кароль Казимир Вільд. Цікавим в роботі Кунасевича є не тільки його новий формат путівника, а саме перший довідниковий, що є показником розвитку різних типів путівників та підкреслив різницю з А. Шнайдером, але і факт що він є другим путівником в роботах автора. До наших днів не дійшла перша робота С. Кунасевича як автора вадемекума, а саме довідник костелом Божого тіла, або Домініканського костелу, що можна вважати першим спеціалізованим путівником в історії

---

<sup>1</sup> Kunasiewicz S. Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historji miasta. Lwów : K. Wild, 1878. 160, 32 s. Biblioteka Narodowa.

Львова. Знаючи цей факт та ворожі настрої між автором і Шнайдером, ми можемо прослідкувати різницю у поданні інформації у виданнях.<sup>1</sup>

В усіх путівниках цієї доби, цікаво спостерігати за авторським описом історії міста Львів, залежно від особистості автора та його вподобань, історія може мінятись. Так, наприклад, вже у путівнику авторства С. Кунасевича ми можемо прослідкувати виправдовування та легімітизацію завоювання Львова польським королем Казимиром Третім. Автор описує і формує образ Галичини як витопаного ордою краю, де нема життя і загалом по опису нагадує мертву пустелю, тим самим формуючи ґрунт для приходу поляків. Наступним фактом автор запевняє нас як читача в благородному праві польського короля на львівський престол, за рахунок кровного зв'язку з Юрієм II Болеславом. Формуючи вже з перших сторінок образ «польського за правом» Львова. Після приходу поляків до влади місто починає оживати і зазначається як будувались міські укріплення, як розвивалось місто та життя його жителів, наприклад з королівського плеча були надані права меншості, тобто русинам, євреям, вірменам, тощо. Варто також помітити як автор описує економічне положення Львова, будуючи образ торгівельного міста через опис маршрутів якими ходили купці через Львів: «У середині материка, на шляху із заходу на схід, на шляху між Краковом, Кримом і Волощиною...наш Львів став торговою станцією, місцем збору купців і складом для їхніх товарів». Повторюючи за своїм колегою, Кунасевич продовжує тезу Львова як польського «фронтиру», за рахунок згадок про кордон, орди нехристиян за межею Галичини та новий для дискурсу образ «міста в лицарських обладунках», який виводить автор описуючи перехід Львова повністю під владу Польщі, забудову оборонними спорудами та підняття оборонного бюджету «справжнім господарем Галичини» Казимиром III. «Оплот Європи проти варварства зі сходу», «постійно пильний, бойовий Львів», «Оплот усього християнства», ці образи невпинно повторюються в даному путівнику, підтримуючи тогочасний мотив фронтиру у

<sup>1</sup> Мовна М. Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772—1918). Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 70-81. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000064801>

вигляді міста Львова. Також звісно зазначені подвиги львів'ян у обороні міста та вірності польській короні, тут вже у відкриті говориться про «польське місто», яке ні секунди не похитнулось у вірі як «вірний син Польщі». Така активна згадка Польщі в кожному абзаці путівника наголошує на контексті часу та амбіціях польської влади реорганізувати Львів та надати йому чисто польського національного забарвлення, протягом наступних років це буде провідною ідеєю майже всіх путівників.

Інші відомості, надані в наступних розділах в путівникові, не несуть за собою багатство образів та значень, скоріше мають сухий довідниковий формат опису. На відміну від попереднього путівника А. Шнайдера, в довідникові С. Кунасеви́ча відсутні візуальні матеріали, будь то фото чи гравюри, через що ми не можемо виокремити візуальне формування міста Львова в очах читачів. Список наукових інстанцій майже не відрізняється від поданих в виданні 1875 року, скоріше є неповним та потребує більшої інформації про русинські школи та освітні заклади та відсутня згадка про будь які іудейські школи, хоч на той час тільки в жовківському районі їх налічувало біля десяти.

Наступним путівником авторства С. Кунасеви́ча стала робота «Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie»<sup>1</sup> від 1886 року. Путівник виданий до події п'ятого з'їзду лікарів і природознавців, цікаво те, що видання має в собі не просто опис історії та тогочасного культурного стану Львова, але і опис всіх міст на залізничному шляху Краків – Львів, Львів – Броди, Львів – Чернівці. Крім Львова велику частину тексту присвячено місту Підгірці, його замку та околиць. Подія з'їзду лікарів була важливою для життя міста та подібні з'їзди відіграли важливу роль у виданні путівників, бо для правильного сприйняття міста, варто було друкувати туристичний путівник з детальним описом міста.

---

<sup>1</sup> Kunasiewicz S. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie. Lwów : Tow. Politechniczne, 1886. 239 s. Biblioteka Narodowa.

З детального опису маршруту від Кракова та польськомовності видання можна зазначити що більшість лікарів та природознавців мали саме польське коріння та текст має бути зосереджений в основному на вподобаннях поляків, та така увага до залізничного сполучення все таки показує збільшення інтересу та показу Львова як міста транспортного сполучення та торгівельного шляху. На чому і акцентує увагу Станіслав Кунасевич в історичному описі міста, яке було взяти з попередньої роботи автора за 1878 рік. В цьому довідникові історія міста розділяється на 3 етапи, русинський (1257р. - 1340р.), польський (1340р. – 1773р.) та австрійський (1773р. - дотепер). Руський період звісно висвітлений суто для галочки і не має в собі описів героїчних подій чи оборони міста, скоріше дань минувшині та заповнення простору до приходу поляків. Описана побудова міста, як вона трохи оборонялась та як місто розширювалось, доволі плавно руський період перетікає в польський та риторика автора змінюється та наповнюється епітетами «великий», «красивий», «благородний». Польськоцентричність автора путівника можна прослідкувати і в описі приходу австрійського періоду. Прихід австрійців зазначений як окупація та опис Львова в ті часи викликає журбу: «Загальна апатія містян і мешканців, місто повністю занедбане щодо чистоти та мертва...», також з сумом описаний прихід німців та їх реформи щодо загального образу міста: «Це привело до міста багато німців і Львів остаточно почав занепадати...запроваджено німецьку мову, зі шкіл виключено польську мову...». Протягом всього опису австрійського періоду, автор не соромиться позитивно реагувати на всі поразки та загрози австрійському уряду, він висловлює підтримку угорцям та радується всім революціям чи правкам в конституції. Коли ж у уряду справи йдуть добре, Кунасевич зазначає що «Львів знову в стані апатії і розпачу». Звісно в 1871 році, автор розповідає про піднесення та розквіт життя міста і в яскравих фарбах продовжує опис історії Львова вже з знайомими нам подіями насипу в честь 300 років Люблінської унії, зведення пам'ятників польським національним героям чи поетам. З праці колишнього мера Львова Едмунда Мохнацького від 1896 року під назвою «Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-

1895»<sup>1</sup> можна дізнатись позицію влади щодо перипетій цього часу та реакції міського населення на надання ширшої автономії. Наприклад звучить недовіра до представленого намісника Галичини з Відня Агенора Голуховського та позиціонування австрійської влади як «слабкої» та пошук представника «нашої» країни яка наведе лад у Львові. З цього всього можна вивести думку що представники міста мали польсько-національні ідеї та не сприймали владу Австро-Угорщини як єдино правильну та вірну. Все це каже про чітке формування образу «польського Львова» та негативного образу «іншого» у ролі Австро – Угорської влади. В описі історії згадується товариство «Руська матиця» та в описі населення зазначаються люди греко-католицького обряду та іудеї, але інформації про народний дім, русинські школи, діяльність освітніх товариств не зазначено. Також немає згадок про синагоги, єврейські школи, торгові квартали та гетто в Жовківському районі на вулицях Медова, Сонячна, тощо.<sup>2</sup>

Наступним етапом у написанні путівників можна виділити 1894 рік, адже саме тоді Львів прийняв у себе проведення Крайової виставки. Чому ця виставка має таке велике значення? Протягом 1890тих років, у Львові активно проводились дискусії про примирення та взаємодопомогу поляків та русинів, так би мовити «тимчасове перемир'я» для досягнення спокою між двома активними етнічними складовими міста. Сама крайова виставка мала показати туристам з усієї імперії якого промислового та наукового успіху досягла Галичина, тому при підготовці було залучено величезну кількість людей та серед вищих кіл були палкі дискусії щодо порядку проведення виставки. Одною з таких дискусій стало питання участі русинів в підготовці та самій виставці, що ставило під удар польський план зобразити Крайову виставку як чисто національно-польською, показовим до політики «нової ери» в русинсько-

<sup>1</sup> Mochnacki E. Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895. Lwów : Z drukarni W. A. Szyjkowskiego ; nakł. Gminy Król. Stoł. Miasta Lwowa, 1896. 709 s.

<sup>2</sup> Поллак, Мартін До Галичини. Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка зниклим світом Східної Галичини та Буковини / Мартін Поллак; переклад з німецької Нелі Ваховської. – Чернівці : Книги – XXI, 2020. – 272 с.

польських відносинах був компроміс, якого досягли обидві сторони. При цьому ж єврейська частина населення, яка займала велику частку міського простору була проігнорована. В цій частині дослідження було проаналізовано 4 путівника, 2 польськомовні ( *Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej*.<sup>1</sup> Авторства Towarzystwo dla Rozwoju i Upiększenia Miasta Lwowa; *Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta*<sup>2</sup>. Авторства Fr. S. Reichman;) та 1 німецькомовний («Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg»<sup>3</sup> за авторством Альберта Ціпера).

Першим для огляду є «*Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej*»<sup>4</sup> авторства Михайла Ковальчука, адже путівник, який виданий за рахунок Товариства для розвитку та благоустрою міста Львова етнічно українським архітектором та істориком має в собі цікаві образи, та через призму бачення сучасника зможемо відслідкувати зміни в образах міста в порівнянні з 1871 роком. Перше що кидається в очі це довідниковий формат путівника, загалом є 7 розділів, в яких подано інформацію про історію міста, покажчик практичних для туриста установ, заклади харчування, адвокати, лікарні, церкви і костели та великий розділ з описом Крайової виставки. Цікаво як з самого початку самим автором представлений образ міста, який був популярний для сучасників «*nędzy Galicyi*», тобто «мізерна/нещасна Галичина», крайова виставка<sup>5</sup> була покликана формувати у гостей міста та його жителів новий вигляд міста як промислового гіганта та культурного поліетнічного міста. Як архітектор, автор приділив увагу сакральним та адміністративним будівлям Львова, на це виділений цілий розділ, в якому детально описуються пам'ятки. Хоч путівник має довідниковий характер, але через маршрут яким

<sup>1</sup> *Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej* / L. Herzmanek i in. Lwów: Towarzystwo dla Rozwoju i Upiększenia Miasta, 1894. 170 s.

<sup>2</sup> Reichman F. S. *Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej roku 1894*. Lwów : Z drukarni J. Czaińskiego, 1894. 191 s.

<sup>3</sup> Zipper A. «Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg». Lemberg : Verl. der Ausstellungs-Direction, 1894. 123 S.

<sup>4</sup> Див. 2.

<sup>5</sup> Головата Р. «Загальна крайова виставка Галичини. Як готували | Як відвідували. Віртуальна прогулянка | Інтерактивний Львів». Центр міської історії. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/exhibition-before-m/> (дата звернення: 01.05.2025).

веде нас автор від Латинської катедри до церкви святих Петра і Павла – ми можемо прослідкувати збільшення польських наративів та все меншої згадки русинських установ чи товариств. Єврейська архітектура в цьому путівнику так само залишається поза кадром, на момент написання путівника у Львові існувало та працювало біля 14 синагог. Якщо казати за історичну довідку путівника, М. Ковальчук надає інформацію від заснування міста русинами до реформ Австрійської імперії в 1870тих роках, так само в путівникові залишається провідним образ «польського» Львова, але на відміну від С. Кунаsevича довідка не має агресивного налаштування проти австрійського уряду.

Наступним для огляду є путівник з назвою «Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg»<sup>1</sup> автора Альберта Ціпера, виданий у 1894 році німецькою мовою. Це був перший в історії міста Львів німецькомовний путівник, саме через це цікаво подивитись як саме зображували Львів німці для німецькомовного населення, яке мало завітати на Крайову виставку. Варто підмітити що Ціпер був львів'янином і доволі довго жив в місті, тому зважаючи на це варто звернути увагу чи не присутні польські наративи в його описі. Вже з першої сторінки назва Львова подана німецькою «Lemberg» та польською «Lwow», що вперше зустрічається в путівниках містом Лева. Наступною відмінною ознакою є початок історії міста і краю з завоювання галицьких земель князем Володимиром в 981 році, для більшості довідників більш традиційна оповідь від Данила Галицького в 1257 року. Цікаво зазначити як домінує німецький погляд на історію в путівнику, адже попри опис завоювання поляками, автор зосереджується на німецькій мові діловодства та спілкування в той час та кількості німецького населення. Протягом опису вже підконтрольного Львова Польщі, автор вперше в історії путівників зазначає процес полонізації населення вже 1700тих років, і вказує на природність ополячування русинів, вірмен та місцевих німців. Для людини з

<sup>1</sup> Zipper A. «Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg». Lemberg : Verl. der Ausstellungs-Direction, 1894. 123 S.

домінуючим на той час релігійним мисленням важливо було написати про християнську віру у місті, через що Львів постає як «місто з трьома архієпископами», тобто римо-католицьким, греко-католицьким та схожого на католицьке вірування вірменським архієпископом. Але при всіх згадках та участі німецького населення у житті міста Львів, він погоджується з попередниками що в процесі надання більшої автономії, місто почало розквітати і жити з запалом в очах. В статистичних даних ми можемо прослідкувати що більшість населення розмовляла польською, але освічена частина населення також розмовляла німецькою. В описі церковних споруд домінує римо-католицькі будівлі від Латинського собору до церкви св. Іоанна, зазначені греко-католицькі церкви та присутній опис русинської метрополії. Були згадані синагоги, особлива увага приділялась синагозі Золота Роза як осередку іудейської віри.<sup>1</sup> Звісно греко-католицькі та єврейські релігійні будівлі були описані не в такому об'ємі як римо-католицькі через відсутність такої потреби та цікавості самого автора та загального національно-польського погляду в час написання твору.

В описі крайової виставки автор подає сухі довідникові дані про кількість павільйонів, список та порядкові номери за якими буде легко знайти їх на самій події. Вже в наступному розділі він описує масштаби виставки, залучених архітекторів та художників, та розповідає окремо про кожен павільйон та їх учасників. Велика увага приділяється польським павільйонам з представленням промисловості краю чи літературних авторів, але знаходиться місце і для етнографічного павільйону, де в великій кількості представлені русинські матеріали від реконструкцій хат, до промислових приладів. Підтверджуючи поступове формування образу «промислового міста» є окремий розділ про промислові досягнення міста та регіону, наприклад описані нафто-, вугільно- та інші видобувні процеси та немала увага приділена залізничному транспортуванню.

---

<sup>1</sup> Осередчук М. А. Громадський простір Львова на зламі XIX-XX століть / М. А. Осередчук // Гуманітарний журнал. - 2013. - № 3. - С. 116-127. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj\\_2013\\_3\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_3_13)

Другим розглянутим польськомовним виданням 1894 року стане «*Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta.*»<sup>1</sup> Авторства Ф. Рейхмана. Про автора ми знаємо небагато, судячи з прізвища, він міг бути етнічно німецько-єврейського походження, але на тексті в подальшому це не видно, виданий путівник до події Крайової виставки та має в собі невеликі розділи, в яких складено все що потрібно туристу, від історичної пам'ятки міста до аптек і різношерстих магазинів на будь який смак та звісно .

Історична довідка відкривається даними про населення, автор погоджується та підтверджує полі етнічну складову міста, але протягом наступних років визначається домінантна нація у вигляді поляків та починається загальне ополячування. Згадується участь німців та статус німецької мови як релігійної, та участь вірмен як бізнесменів того часу, шанованих королем. За цим ми бачимо як автор приписує полякам природню толерантність до інших народів та формує образ «поляка господарника», який всіх приймає та дружить з ними. Після класичної для путівників історичної довідки про заснування міста та завоювання його Казимиром Великим, автор, на відміну від інших колег, сильно акцентує увагу на подіях 1724 року і окупації росіянами Львова та подальшої героїчної деокупації Львова австрійською владою. Як і в попередніх путівниках зберігається позитивне висвітлення надання більшої автономії Польщі та полонізація вулиць та установ Львова. Майже в усьому путівник повторює інші польськомовні видання в плані подання історичної довідки та наприклад релігійних споруд, представлені 14 костелів з замальовками Латинської катедри, Бернардинського собору, костелу Францисканок та два зображення греко-католицьких церков, а саме Собору св. Юра та Волоської церкви. Греко-католицьких церков та згадок у путівникові достатньо, згадані вже вище сказані дві великих церкви та св. Онуфрія та св. Параскеви. В описах цих релігійних споруд ми можемо побачити що русини майже ніяк не описані, буквально тільки архітектурні рішення та коротка історія, образ русинів не

---

<sup>1</sup> Reichman F. S. *Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej roku 1894.* Lwów : Z drukarni J. Czańskiego, 1894. 191 s.

з'являється в путівникові. Окремо виділений абзац про синагоги, сказано що у Львові на момент написання є 13 синагог, та детально описана одна відреставрована синагога в старому центрі міста. Формально автор не замовчував факт існування русинів та євреїв у місті, але на цьому його описи малих груп населення закінчуються. Надалі в путівнику надані статистичні та зручні для туриста дані, про адреси аптек та закладів, а також готелів, кас та інших установ. Крім того розділу про саму Крайову виставку в довіднику немає, тому можна зробити висновок що це був загальний путівник для ознайомлення з історією та зручним списком місць, які можуть знадобитись під час перебування у Львові.

Окремо варто зазначити вихід україномовного путівника «Провідник по Львові»<sup>1</sup> в 1894 році авторства Володимира Шухевича з загального путівника по Крайовій виставці видавництва Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Путівник заслуговує уваги через перше за історію міста україномовне видання, та його окремі розділи. Погляд автора в історичній довідці зосереджений на українському питанні в реформах австрійської імперії та загальному положенню русинської освіти, науки та культури.

Опис Крайової виставки грає для нас певно найважливішу роль, крім детального опису кожного з павільйонів з своїми виставками, автор також підкреслює курйози під час організації виставки, наприклад перенос виставки на 3 роки раніше дати, або вартість і пафос виставки заради висвітлення польсько-національного питання шляхом вітражів в павільйонах, тріумфальних арок цісареві, тощо. Тим самим руйнуючи ще несформований образ «Польської виставки» та підколюючи польських колег в інших путівниках, які розповідають про серйозну організацію польською владою на щастя і радість цісареві. Завдяки технічним здобуткам Львова та великого акценту на промисловості і агрокультурі, формується думка про «промислове місто»,

---

<sup>1</sup> Мовна М. Володимир Шухевич як автор першого цілісного україномовного блоку «провідник по Львові» «провідника по виставі краєвій у Львові» (1894). Народознавчі зошити. 2021. № 4 (160). С. 947–952.

образ якого буде активно використовуватись протягом наступних років модернізації в Галичині, такою подією є запуск першого в Австро-Угорщині електричного трамваю до дня виставки. Також ударом по образу «національно-польського Львова» є участь українців після палких дискусій, архітектори, етнографи, історики, митці, підприємці, ремісники були зібрані в одному павільйоні та тим самим надавали статусу «Крайової виставки». Отже саме 1894 рік можна вважати етапом формування образу «Промислового міста» в історії Львова, при цьому маленькими кроками будується русинська громада та знаходить згадки про себе в періодичних виданнях тим самим відновлюючи образ «русинського міста».

Іншим же періодом в написанні путівників Львовом можна виділити завершальний етап життя Австро-угорської імперії перед розпадом в 1918 році. Путівники в період з 1894 року до 1917 років стають визначними за рахунок підйому страстей в період Першої світової війни та активної міжетнічної активності. До проаналізованих путівників цього міні періоду ми відносимо: «Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy»<sup>1</sup> Авторства Krajowego Związku Turystycznego за 1910 рік, «Przewodnik po Lwowie»<sup>2</sup> авторства Barański Franciszek за 1902 рік, «Lemberg und Umgebung (Żółkiew, Podhorce, Brzeżany und and.): Handbuch für Kunstliebhaber und Reisende. Lwów; Leipzig; Wien»<sup>3</sup> Авторства Piotrowski J. за 1917 рік.

Почати варто з путівника під назвою «Przewodnik po Lwowie»<sup>4</sup> авторства Францишека Баранського в 1902 році при підтримці книгарні Г.Альтенберга. Про те що путівник скоріш за все виданий під події технічної виставки до 25 річчя Політехнічного товариства ми дізнаємось вже з тексту під час опису минулих виставок. Крім поданої потрібної для туриста загальної інформації про тарифи перевізників, ціни в магазинах та адреси лікарень, аптек, адвокатів,

<sup>1</sup> Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Lwów : Krajowy Związek Turystyczny, 1910. 68 s.

<sup>2</sup> Barański F. Przewodnik po Lwowie. Lwów : nakł. Księgarni H. Altenberga ; Z drukarni "Słowa Polskiego", 1902. 229 s.

<sup>3</sup> Piotrowski D. J. Lemberg und umgebung (żółkiew, podhorce, brzeżany und and.). handbuch für kunstliebhaber und reisende. Lemberg : national institut ossolineum leMBERG., 1918. 300 s.

<sup>4</sup> Див. 2.

тощо, путівник пропонує новий формат, який є новаторським за рахунок появи маршрутів та повноцінних екскурсій в книжці на день чи два. Також як зазначає сам автор, путівник є інструментом пізнання, тому не веде одним цілим маршрутом чи не просто показували інформацію про місце як робили це до 1902 року його колеги.

Розпочати варто як завжди з вступу з життєм Львова. Автор фокусується на більш сучасних подіях, тому залишає все менше опису життя Львова під владою русинів, повторює тезу про спадкове прийняття цих земель Казимиром Великим, робить ремарку на угорську окупацію і продовжує Австрійським періодом. Після короткого опису важливих подій міста, а саме облоги Хмельницького, облоги татар, облоги московитів, облоги шведів, найбільші пожежі, найбільші «національні» виставки (так автор все таки надає статусу національної виставки Крайовій 1894 року), найвизначніші події збільшення прав львів'ян та надання автономії Львову в 1870тих. Всі події подані як суто польські, без активної згадки інших народів, навіть німців, не те що євреїв чи русинів, з якими у польської влади на той час вже були активні конфлікти<sup>1</sup>. Як для релігійної людини, автору було важливо зазначити релігійну толерантність у стінах Львова, через зазначення про три архієпископства: Руське (греко-католицьке), Латинське (римо-католицьке) та Вірменське. Протягом всього кінця дев'ятнадцятого та початку двадцятого століть, саме релігійні споруди були основними та найпопулярнішими для висвітлення аж до середини двадцятого століття. Цьому передувала велика релігійна вага в житті міста, не обійшло це і Львів. Саме у Львові найцікавіші та складні вирахунки по перепису населення за мовною та релігійною ознакою що заважає нам зробити точний підрахунок відсотку українського чи єврейського населення у місті, наприклад в цьому путівникові ми бачимо як людей греко-католицького обряду є 29 335 прихожан, а розмовляло русинською 15 159 мешканців, ця різниця майже в половину присутня тільки у Львові, в той час коли в інших містах

---

<sup>1</sup> Плекан Ю. Українсько-польсько-австрійські відносини наприкінці XIX - на початку XX ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2009. Вип. XV. С. 1–7.

Галичини серед греко-католиків кожен сороковий розмовляв польською, то у місті Лева майже кожен сотий.<sup>1</sup> Це зумовлене домінацією польської мови та порядку, тому щоб дати освіту дітям чи здобути робоче місце саме у Львові, бо ми не говоримо про весь край, дехто приписував себе до поляків, або польськомовних для зручності. Ця проблема є складовою інших проблем модернізації міста, не лише у Львові, але і на підконтрольній Російській імперії територіях.<sup>2</sup> Звісно Львів як велике місто мав велику увагу зі сторони поляків, загалом по Галичині поляки займали більшість в містах де мали місце бути адміністративні установи, навіть в інших невеликих містах русини не завжди мали абсолютну більшість, якщо поляки не переважали, то була велика ймовірність що за кількістю переважали євреї.

В попередніх довідниках при описі населення та наведенні статистичних даних такого типу, можна було побачити як євреїв виокремлювали, хоч і писали про них в останню чергу. В цьому вадемекумі ми бачимо як аналогічно українській мові, яку записують інколи як малопольський діалект та не визнають як самостійну мову<sup>3</sup>, єврейську мову так само приписують до німецькомовного населення, пояснюючи тим що ідиш це насправді жаргон німецької тому логічно буде приписати їх до німців та нарахувати разом 20 409 громадян, але при цьому за релігійною ознакою їх виділяють біля 41 886 як людей ізраїльської віри. Після додаткової інформації про адвокатські контори, парки, лікарів і іншої інформації для зручності гостя міста, починається маршрутна частина. На відміну від попередників, маршрут пролягав саме вулицями міста, а не проходив по визначних пам'ятках. Скоріше ведучі вулицями, показчик допомагав орієнтуватись в місцевості та заглядати в книжку коли стає цікаво про окрему будівлю. Але під час огляду вулиць та їх

<sup>1</sup> Kuschnir W. «Ukrainische Rundschau, «Ruthenische Revue». Monatsschrift für das gesamte Leben des ukrainischen Volkes. Herausgeber und Redakteur., 1908. 561 S.

<sup>2</sup> По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX - початок XX ст.) : [монографія] / Д. М. Чорний; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 301 с.: табл. – ISBN 966-623-323-1.

<sup>3</sup> Rudnyckij S. Ukraina, Land und Volk ; eine gemeinfassliche Landeskunde. WIEN : VERLAG DES BUNDES ZUR BEFREIUNG DER UKRAINA IN KOMMISSION FÜR DEN BUCHHANDEL., 1916. 465 s

особливостей, автор повторює слова про велич Польщі та польську спадщину Львова. Варто підмітити що автор не замовчує синагоги в описі будівель, але опис є скудним та сухим. Наприклад високий замок, автор описує більше за рахунок наявності копця в честь 300річчя Люблінської унії та меморіального каменя на честь 200річчя звільнення Відня. Загалом маршрут починався на площі ринок та її околиць, а закінчувався вже біля стели Адаму Міцкевичу, автор веде туриста всіма визначними архітектурними та культурними пам'ятками (костели Домініканців, Бернардинців, Латинський собор, костел Кармелітів, нова Ратуша, ошадні каси, 2 театри), які би підкреслювали польську національну приналежність міста Львів та всього регіону, але є поверхнева згадка про український народний дім, собори та церкви греко-католицького обряду та райони де в більшості жили русини.

В 1910 році, виходить довідник під назвою «Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy»<sup>1</sup> за замовленням Крайового туристичного зв'язку. Автор невідомий, але завдяки цьому можна подивитись на оповідь не опираючись на особистість автора. Цей короткий вадемекум є гарним прикладом нового покоління путівників Львовом з великою кількістю ілюстрацій та коротким і зручним описом будівель. Маршрут путівника починається одразу з новозбудованого головного залізничного вокзалу, що нагадує нам про важливість Львова як «залізничної артерії» Австро – Угорської імперії. За описом нових маршрутів електричних трамваїв та наземного сполучення загалом можна впевнитись в модернізації та покращенню стану транспорту у місті. В путівникові далі надаються дані щодо аптек, банків, магазинів, державних установ і посеред цього списку висить реклама самого туристичного центру, де можна взяти екскурсії, придбати мапу і отримати допомогу при туристичних пригодах у місті. З цього ми можемо висвітлити нову тенденцію написання та видання путівників без прив'язки до почесної дати чи зборів товариства за інтересами, з'являється чітка направленість на туриста та активне просування екскурсій.

---

<sup>1</sup> Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Lwów : Krajowy Związek Turystyczny, 1910. 68 s.

Путівник напевно тому і має маленький обсяг в порівнянні з іншими представниками покажчиків цього періоду, аби спрямувати потік людей в агенцію та дати тільки потрібну інформацію на початку. В путівникові подано декілька розділів, в першому нас зустрічає загальна інформація про транспорт та інші зручності для туриста, в наступному розділі є підготовлений маршрут для початківця по центру міста, вже в третьому розділі ми бачимо нарис історії та мистецтва Львова і в кінці зручний покажчик вулиць та закладів Львова з маршрутами як продовжити туристичну подорож.

Історичний нарис повторює вже усталену традицію опису руського періоду в два абзаци та легітимізацію захоплення Казимиром III міста за спадковим правом. Вперше з'являється образ минулого Львова як «столиці руських князів», звідси потім одразу йде опис ери розквіту міста під правлінням Казимира Великого та знову повторення про полі етнічну складову міста, зазначається також участь німців на початку окупації Львова та їх активне заселення цих територій. Місто «виключно польського характеру» веде свою історію далі навіть не перериваючись на угорську окупацію та описується торгівельне, культурне і наукове піднесення міста, автор навіть порівнює Львів з торговою італійською республікою. Облоги міста шведами чи татарами висвітлюються не так активно як облога Богданом Хмельницьким в 1648 році та 1655 році, яскраво висвітлюється патріотизм і унікальна вірність львів'ян короні в той момент коли всі міста Польщі були знесилені, а містяни відкинувши пропозиції козаків відкупились, але не дали зайти в місто. Таке емоційне висвітлення не могло означати ніщо інше як реакція на піднесення національного духу українців в цей період. Австрійці при всіх вихваляннях реформ, але все таки зображені як «інші», більше як окупанти які забрали собі місто та почали міняти його фізіономію. Германізація міста описана негативно та коротко, з перервою на тимчасове відновлення влади Польщі, та місто звідси оживає вже з наданням ширшої автономії місту що надало «бурхливого, блискучого розвитку Львову».

Маршрут запропонований в путівнику на початку є некласичним, адже він містить в собі 13 фото, з яких 3 державні установи (Головний вокзал, будівля намісництва, будівля Галицького сейму), 5 релігійних будівель (Собор св. Юра, Волоська церква, Вірменська церква, костел Бернардинців та костел Домініканців), 4 культурно-історичних (Головний театр, Порохова вежа, Пам'ятник Яну Собеському, пам'ятник Адаму Міцкевичу). Маршрут починається з площі Ринок, проходить центром міста не виходячи за район Середмістя та закінчується на Личаківському кладовищі. Варто підмітити що автор під час укладання маршруту не ігнорував факт існування синагог та гетто, наприклад згадується приміська синагога в описі гетто та «Золота Роза» при описі центральної частини міста та збереженому готичному спадку Львова. Протягом маршруту неодноразово лунають оди в сторону Польщі та кількість описаних пам'ятників польським лідерам і назви вулиці формують у пересічного туриста думку про «виключно польський» настрій міста. Через наявність у польської громади будувати пам'ятники своїм діячам культурний ландшафт міста змінюється та сліду від Австрійського чи Русинського впливу не залишається. Єврейська громада мала гроші від торгівлі, тому будівництво синагог не зупинялось, русинська громада була в не дуже втішному фінансовому становищі, але при цьому не орієнтувалась на будівництво пам'ятників, скільки на організацію освіти українською та діяльності просвітницьких товариств. Дуже цікавим є те, що копія путівника видавалась англійською мовою, як перший англomовний путівник Львовом орієнтовно в 1912 році з назвою «Short guide to Lemberg and surroundings»<sup>1</sup> видавництва того ж туристичного агентства. Текст повністю повторюється за його польським оригіналом, але сама видача англійською вже позначає масштаби країн з яких прибували б туристи, на які цілилась агенція.

Наступним вже завершальним етапом буде огляд останнього в періоді Австро-Угорщини путівника містом Львів, а саме «Lemberg und Umgebung

<sup>1</sup> Short guide to Lemberg and surroundings. Lemberg : Society for the Promotion of Foreign Travel in Galicia (Kraków : Druk. Literacka), 1912. 68 s.

(Żółkiew, Podhorce, Brzeżany und and.): Handbuch für Kunstliebhaber und Reisende. Lwów; Leipzig; Wien»<sup>1</sup> автора Юзефа Пйотровського виданого в 1917 році. В путівникові присутні образи міста, які до цього не активно повторювались в літературі такого формату. Німецькомовність видання трохи формує вектор в якому ми будемо дивитись на Львів, тому в вступі нам надається короткий опис Львова як вірне імперії місто, яке переживало всі щасливі і погані моменти разом з імперією. В тексті немає жодної згадки про український рух опору, чи наприклад діяльність легіону Українських Січових Стрільців та наявних на той час політичних та культурних товариств.<sup>2</sup> Також повторюється ідея прикордонного міста «Бастіон для оборони західних культур та звичаїв», «Перші ворота імперії». Через архітектурний фах автора, путівник наповнено детальними описами міської архітектури з прив'язкою до віросповідання та історії пам'ятки. Виділяє цей путівник з усіх наявність розділу «Синагоги» та «Греко-католицькі та східні церкви», в яких описано коротку історію єврейської громади у Львові, та описані синагоги Золота Роза, декілька районних синагог та ново цвинтарна синагога. На відміну від попередніх джерел, в цьому путівникові не тільки згадується та описується архітектурний образ синагог, так і пояснюється для читача різниця між видами релігійних споруд та їх використанням. В описі єврейської громади, автор додає деталь, за якою можна прослідкувати ставлення населення до євреїв в той час: «Вони зазнавали утисків та переслідувань за своє погане ставлення до інших вірувань та націй..., але вони завжди знаходили захист з боку міської та державної влади». З цього можна зробити висновок про закипання антисемітських настроїв в суспільстві, що активно впливають на образ міста через значну кількість єврейської громади.

<sup>1</sup> Piotrowski D. J. Lemberg und umgebung (żółkiew, podhorce, brzeżany und and.). handbuch für kunstliebhaber und reisende. Lemberg : national institut ossolineum leemberg., 1918. 300 s.

<sup>2</sup> Prokoptschuk D. G. Das ukrainische lwiw leemberg. MÜNCHEN : Deutsch - ukrainisch e Gesellschaft unter Mitwirkung der Ukrainisdien Freien Akademie der Wissenschaften Verlag Ukraine, Mündien 5, Rumfordstraße 19, 1954. 97 s.

Отже, в міських путівниках доби Австро-Угорського панування у Львові формуються різні за змістом, але об'єднані один мотивом образи. Поділивши період з моменту видання першого путівника в 1871 році до 1917 року ми більш детально розглянули причини формування образів міста Львів. Домінуючі образи через політику Австро-Угорщини та польського керівництва в міських путівниках є: «Польське місто», «Культурне місто», «Промислове місто», «Бастіон західних культур», «Фронтір», «Міжетнічне місто», «Останній мур Польщі», «Християнське місто», «Торгівельна та транспортна артерія імперії». Завдяки політиці та реформам Австро-Угорської імперії в 1870-х роках, польське населення Львова мало домінуючі позиції в владних структурах, економічному, культурному, науковому та навіть в релігійному плані, тому для побудови зручного для Польщі образу Львова не виникало труднощів, не враховуючи опір русинів та формування ідеї незалежної української держави. При дослідженні путівників, зверталась увага на особистість автора, яка серйозно вплинула на написання показників, так наприклад від німця за походженням бачимо меншу кількість негативної конотації дій Австрійського уряду та зменшення польської ролі у формуванні міста, а вже в наступному довідникові корінний львів'янин описує Львів як кінець християнського світу та «виключно польське місто». Під час вивчення форматів та наповнення путівників, ми визначили що постійна еволюція та різнобарв'я форматів ставить Львів в один ряд з іншими імперськими столицями та містами з їх довідниками. Протягом аналізу джерел, ми можемо сказати про умисне замовчування та ігнорування авторами путівників українського питання та єврейського, які різко стояли в перших рядах багатьох дискурсів кінця XIX століття та початку XX століть. Завдяки розбиттю етапу австрійського правління на три міні періоди (1) 1871р.-1894р., 2) 1894р., 3) 1894р.- 1917р.) ми визначили поступове формування образів міста від «культурного» та міста «фронтиру» в першому періоді через новаторство формату та відсутність популярності жанру, еволюція обличчя «промислового» міста та «артерії імперії» в другому через активні процеси модернізації міста та

його акцент на торгівлі, та поступове повернення до образу «полікультурного» та «міжетнічного» міста в момент підняття національної свідомості місцевого русинського населення та активного міжетнічного конфлікту, але варто зазначити постійну присутність образу «польського» Львова через прив'язку до польського населення, історії та культури та відсутність висвітлення діяльності та життя інших національностей, які проживали у Львові в період панування Австро – Угорської імперії. Також велику долю кожного путівника незалежно від різнобарв'я нових форматів написання та мови написання займала релігійна свідомість автора та загалом мешканців міста, яку ми бачимо через приділену увагу церквам, костелам та під кінець періоду вже навіть синагоги. Така увага до віросповідання, духовних будівель та акцент на кількості архієпископів і релігій присутніх в місті також формують образ «релігійного» та «християнського міста» в більшості звісно католицького спрямування.

## РОЗДІЛ II. Репрезентація образу Львова в міських путівниках Польщі

Огляд періоду панування вже незалежної Республіки Польща на українських територіях, а саме у місті Львів та виокремлення образів які описують в своїх роботах автори представлені в цьому розділі є головною задачею при дослідженні цих путівників. Цей період насичений різними роботами, які розділяються за форматом видання (Маршрутний, Довідниковий, Змішаний, Спеціалізований), часом його видання з 1919 р. до 1937 року та особистістю автора. Автор та його біографія грає одну з найбільших ролей при дослідженні, адже в кожному путівнику представлена суб'єктивна позиція щодо подій як сучасності для автора, так і позиція щодо минулого міста. Деякі автори оскаржують класичну теорію заснування міста князем Данилом Галицьким та його сином князем Левом, дехто вказує на присутність інших народів задовго до приходу Русі на ці землі. В розділі також одним з завдань визначити формування образу Львова через путівники, написані різними етнічно та релігійно авторами, а саме Польські (Римо-католики) представлені працями «Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie.»<sup>1</sup>, «Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. drugie wydanie.»<sup>2</sup>, «Krótki przewodnik po Lwowie»<sup>3</sup>, «Przewodnik po Lwowie. Lwów»<sup>4</sup>, «Pamiętkowy przewodnik po Lwowie.»<sup>5</sup>, «W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście»<sup>6</sup>, «Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orientacyjnym miasta»<sup>7</sup>, «Bezpłatny przewodnik po Lwowie»<sup>8</sup>, «Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orientacyjnym ze wskaźnikiem»<sup>9</sup>, «Lwów, miasto

<sup>1</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s

<sup>2</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. LWÓW-WARSZAWA : ZJEDNOCZONE ZAKŁADY KARTOGR. I WYDAWNICZE TOW. NAUCZ, SZKÓŁ ŚREDN. I WYŻ. S. A., 1925. 273 s.

<sup>3</sup> Wyszynski F. Krótki przewodnik po Lwowie. Warszawa : nakł. WAW Warszawska Agencja Wydawnicza, 1922. 40 s.

<sup>4</sup> Gojawiczyński A. Przewodnik po lwowie. Lwów : «Reklama Polska», 1926. 80 s.

<sup>5</sup> Sas-Zubrytsky J.-K. Pamiętkowy przewodnik po Lwowie. Lwów : A. Zamorski i A. Link, 1927., 1927. 111 s.

<sup>6</sup> Janowski L. W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście. Lwów : Starszy Komisarz Magistratu i Kierownik M. Urzędu II. dz, 1932. 79 s.

<sup>7</sup> Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orientacyjnym miasta. Lwów : Gazeta Mieszkaniowa, 1933. 67 s.

<sup>8</sup> Bezpłatny przewodnik po Lwowie. Miejsce Piastowe : nakł. Towarzystwa św. Michała Archaniola, 1934. 21 s.

<sup>9</sup> «Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orientacyjnym ze wskaźnikiem». Reklama Lwowska. 1936р.

zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX)»<sup>1</sup>, Українські (Греко-католики) представлені путівниками «Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина»<sup>2</sup>, «Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич»<sup>3</sup> та Єврейські (Іудеї та хасиди) у вигляді путівника «Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie»<sup>4</sup>.

Першим путівником польської доби стає «Ilustrowany przewodnik po Lwowie»<sup>5</sup> авторства Мечислава Орловича в 1919 році на прохання польської влади. Весь показчик пропитаний духом патріотизму та відданості Польщі, це не дивно, адже автор був учасником польсько-української війни та особисто був присутній в час боїв на Львів. Видання мало слугувати польським військовим як довідник про історію міста, його значення для всього польського народу та звісно ж провести містом та показати його реалії та краси. Мечислав Орлович є краєзнавцем, географом, істориком та можна назвати його досвідченим автором довідників вже на момент написання путівника, адже ім'я та прізвище автора фігурують як автор та співавтор в попередніх путівниках ще за Австрійського періоду<sup>6</sup>. Саме тому показчик маршрутного типу вдався у написанні та став прикладом для наслідування у наступних польських авторів. Перше видання 1919 року має в собі велику ідеологічну цінність для військових під час облоги Львова та потім і історичну через притаманне автору прискіпливе ставлення до опису пам'яток. Національно-польський настрій з героїчно пафосними описами історії Львова формують у нового читача та утверджують для досвідченого образ «польського» міста через маркери «Оплот Республіки Польщі», «Захисник від східних орд». Автор акцентує увагу на прив'язці міста до польської історії через пояснення що воїн який б'ється за

<sup>1</sup> Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik wydany w 700-lecie rocznicę założenia miasta. Lwów : P. Hölzel, 1937. 12 p.

<sup>2</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

<sup>3</sup> Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич, авт. передм. Я. Д. Ісаєвич, упоряд. Б. З. Якимович, худож. В. М. Павлик. – Львів: Каменяр, 1991. – 165,[2] с. : іл.

<sup>4</sup> Schall J. Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie. Lwów : «Ewer», 1935 (Lwów : Lwowska Druk. Nowoczesna), 1935.

<sup>5</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s

<sup>6</sup> Мовна М. Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772—1918). Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 70-81. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000064801>

місто має знати як «старопольське місто Львів», та «вогнище польської культури...струмінь польської науки» має знати як це місто виглядає. Маршрутний формат путівника дозволяє нам подивитись очами автора на устрій міста та його мистецьку спадщину через архітектуру та короткі описи районів і вулиць. Окремої уваги заслуговує розділ «Львів як осердя польської культури», в якому описується через образи міста як «кузні національно-польської культури» де вказується як Львів став важливим для наукової та культурної історії всієї Польської території. Історична довідка побудована за старим принципом австрійської доби де участь русинів дуже применшувалась, особливо це було важко описувати автору в момент війни з цими русинами, та починалась позитивна розповідь про прихід цивілізації та розвиток міста вже з захоплення Яном Казимиром III. Тенденція опису облог міста та емоційне забарвлення сцен битв доблесних львів'ян з загарбниками (Козацькі, шведські, татарські, московські, угорські облоги міста) залишається та не дуже змінюється від моменту останнього путівника за часів Австро-Угорської імперії. Єдиною відмінністю стає більш жорстке іншування образу австрійців через засудження дій уряду протягом всього періоду, а не тільки до 1870тих, коли була надана ширша автономія та позиціонування австрійців як загарбників. Найбільш показовим у формуванні обличчя міста, Мечислав Орлович використовує період польсько-українського конфлікту в розділі «Історія Львова під час війни 1914 – 1919 років», де автор представляє суб'єктивний погляд на події в яких приймав участь. Звісно сподіватись на добрий образ русинів тут не можна, адже вже з перших сторінок розділу ми бачимо опис українського повстання як «підступного», «сірого». Щоб позбавити повстання національного присмаку, Орлович заявляє про листопадовий чин як про операцію вже вмираючого австрійського уряду. Це відбувається після опису грандіозних святкувань, на площі ринок та біля пам'ятнику Адаму Міцкевичу, повернення ув'язнених легіонерів та краху Австрії що «продемонструвало польськість Львова і його волю»<sup>1</sup>, що грає x

<sup>1</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s

описом повного жалю та відчаю на обличчі кожного незалежно від національної приналежності громадянина міста. Інші данні наводить Олекса Кузьма в своїй роботі про «Листопадові дні 1918 р.»<sup>1</sup> від 1931 року, де розповідає про деталі повстання та навпаки формує уявлення про радість і щастя на обличчях всіх українців краю які гостювали в місті в той день, та звісно місцевих жителів. Протягом всього опису в путівнику контрatak польської сторони на дії українських військових прослідковується героїзація та опис хоробрості польського воїна сил опору, в той час як українці зображуються жорстокими, агресивними дикунами. Особливо про це каже описані в покажчику сюжети про розстріл українськими військовими польського маленького хлопчика, та набіг і вбивство невинних відвідувачів одної з місцевих кав'ярень<sup>2</sup>. Вся військова кампанія в путівникові несе польський погляд на події та враховуючи емоційний стан автора та піднесення після успішного придушення повстання, описані вони суб'єктивно, опираючись на власні спостереження, що є візитівкою Мечислава Орловича в написанні праць. Закінчується путівник короткими описами районів Львова з притаманним автору емоційним забарвленням, якщо тримати в голові факт про участь автора в описаних подіях і тим самим надаючи матеріалу мемуарного забарвлення, можна зрозуміти його позицію та відмежовуючись від емоцій, путівник несе в собі велику джерельну цінність та велику кількість образів міста.

Продовжуючи огляд обличчя міста в путівниках, можна одразу розглянути друге видання цієї праці авторства М. Орловича в 1925 році під назвою «Ilustrowany przewodnik po Lwowie»<sup>3</sup>. В цьому довідникові текст майже повністю повторює основний текст попередньої роботи автора, але має в собі

<sup>1</sup> Листопадові дні 1918 р. : з іл. і шкiцями / Олекса Кузьма. – Львів: Накладом авт., 1931. – 443.

<sup>2</sup> Львів: місто – суспiльство – культура: Збiрник наукових праць / За редакцією Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Том 8. – Частина 1: Влада і суспiльство. – [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск'2012]. – 476 с. Роман ГОЛИК, Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918–1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду.

<sup>3</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. Lwów-warszawa : zjednoczone zakłady kartogr. i wydawnicze tow. Naucz, szkół średn. I wyż. S. A., 1925. 273 s.

більш детальний опис районів міста, його прилеглих територій та туристичних місць для відпочинку в львівському районі та поповнилось набагато більшою колекцією фотоматеріалів, гравюр та замальовок архітектури та інших пам'яток Львова. Принагідно вказати що сам автор в вступній частині писав про поспішність першого видання та його неточності, як мінімум в кількості та якості ілюстрацій, тим паче що вже через цей маленький ліричний відступ, автор повторює фрази з першого путівника, в якому знову називає Львів «оплотом польської культури» та в структурі покажчика сильних змін не сталося, одними з найцікавіших для нас розділами залишаються «Historja i statystyka miasta», «Lwów w czasie wojny 1914-19», «Lwów jako ognisko polskiej kultury» та весь другий розділ з описами 5 (Śródmieście, Halickie, Krakowskie i Nowy Świat, Żółkiewskie, Łyczakowskie) районів міста «Lwów. Część szczegółowa».

Буквально вже на першій сторінці опису історії міста Орлович утверджує право поляків на місто і формує підвалини для наступного нашарування фраз про «польський Львів», викладає матеріал де руйнується усталена в попередніх путівниках послідовність «Русини – Поляки (з перервою на угорців) – Австрійці - Поляки», а саме історія про те, як Володимир Великий завоював цю територію вже у поляків. Мешканці Львова за часи правління Галицько-Волинського князівства зображуються як дикий народ з татарами у ролі власників та відсутністю своєї знаті, адже позначається що русини були плебсом, в той час як керувати містом на запрошення громадян приїхали німці, поляки та вірмени. Казимир Великий зображується як батько Львова та справжній газда, відновлює місто, переносить центр, обороняє та розбудовує інфраструктуру, після перерви на угорську окупацію і повернення Ядвігою Львова назад під владу Польщі автор відмічає «Od tej chwili zaczynają się najpiękniejsze czasy Lwowa.»<sup>1</sup>. Під час облог міста та всіх негараздів через

<sup>1</sup> «Від цієї хвилини починаються найкращі часи Львова». Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. Lwów-warszawa : zjednoczone zakłady kartogr. i wydawnicze tow. Naucz, szkół średn. I wyż. S. A., 1925. 273 s.

військові дії чи дії загалом в Польщі, львів'яни неодноразово показували свою вірність ідеалам і польській короні. Звісно австрійці зображені як узурпатори та позитивно згадуються тільки в моментах модернізації міста, і то не всієї як в ситуації з знищенням оборонних валів на початку правління Австрійської імперії у місті. Репрезентація польської участі в житті та історії міста всіляко підкреслюється та зображується домінуючою нацією над іншими народами, особливо добре описаний етап активної полонізації в 16тому столітті за рахунок Берестейської та Люблінської уній та латинізації православних церков і переходу з активного використання німецької мови на польську мову в державному апараті та вищих органах влади. Вже в розділі про події Першої світової війни та українсько-польської військової кампанії, Львів описаний як в попередньому виданні, але з більшою кількістю ілюстрацій та з формуванням образу «анти-австрійського» міста та загалом образу «окупанта» в обличчі представників Австро-Угорської імперії. В розділі «Львів як вогнище польської культури» при описі згадуються попередні образи міста, такі як «Комерційний центр», «Інтелектуальний центр», «Місто на кордоні європейської культури», «Центр польської культури та польської політичної думки», «Майстерня економічного життя», «Голова та серце польського народу», «Оплот демократичної думки», «Осередок військового руху», «Найкрасивіше місто Польщі».

Емоційність викладу подій Листопадового чину залишилась незмінною, тому в путівнику далі звучали порівняння українців з гайдамаками і козаками, що в головах польських читачів асоціювалось не з позитивними персонажами своєї культури та історії. Але не можна не помітити як активно вживається назва «українець» на противагу кількості використань у попередніх путівниках тільки назви «русин». Греко-католицькі церкви описуються спокійно і без агресії, скоріше як дань поваги і крок назустріч, так само описані і продемонстровані на фото «Український дім», «Будівля товариства «Дністер»». Українці згадуються в наступних описах районних ділянок, коли описуються вище

перелічені будівлі та райони проживання русинів. Хоч і українці як народ почали активно показувати себе та заставляти себе згадувати, через протистояння з поляками та бажання незалежності, польськими авторами через «іншування» виробляється образ місцевих українців як дикунів та варварів, на противагу цивілізації у вигляді польської держави.

Єврейська спільнота знаходить все більше і якісне висвітлення в путівниках періоду панування Польської незалежної влади. Вже в пізньому австрійському періоді ми бачимо тенденцію по збільшенню згадок та описів єврейського життя, народу, культури та релігії. Це також було помічено за рахунок активної діяльності єврейських наукових товариств та спілок по збереженню культурної спадщини.<sup>1</sup> М. Орлович в своїй праці продовжує цей тренд та надає згадки про євреїв при детальному описі середмістя, де виділяє окрему фотокарточку та опис двох синагог в центрі, а саме Золотої Рози та Старої синагоги, згадує єврейське гетто в Жовківському районі на півночі міста з описом старого єврейського кладовища та гравюри Новоцвинтарної синагоги з історичною довідкою, також з'являються згадки єврейської лікарні з прикріпленням фото та історією. Хоч і згадки, знайомство з євреями набирало обертів, ставлення до них залишалось поганим, не тільки через те, що вони іновірці, але і дуже великий фактор в цей час грала позиція в українсько-польському конфлікті. Мечислав Орлович притримувався однієї позиції з більшістю поляків про нібито факт допомоги та підтримки єврейським народом української революції попри їхні заяви про нейтралітет. Тобто ми бачимо прогрес в формуванні образу єврейського жителя міста Львів, аналізуючи описи та згадки їх пам'яток протягом різних періодів, наприклад від опису вулиці яка «заселена в основному жидами та усіяна їх лавками» до «Синагога Золота роза – осердя єврейської общини».

---

<sup>1</sup> Минуле, сьогодення і пам'ять: новий погляд на єврейський Львів. Віртуальна прогулянка | Інтерактивний Львів URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/jewish-lviv/> Дата звернення 10.05.2025

Прикладом нового формату в історії міських путівників Львовом відкриває покажчик «Krótki przewodnik po Lwowie»<sup>1</sup>, який вийшов в 1922 році за авторства співробітників компанії «Warszawska Agencja Wydawnicza». Судячи з першої сторінки путівника, де зазначено про безкоштовну видачу цього путівника гостям та учасникам Другої східної ярмарки, видання відбулося до цієї події. Довідник справді відповідає своїй назві і складається всього з 23 сторінок в форматі брошури, популярність саме такого формату набирає обертів в середині 20 століття, через популярність формату маршрутних чи довідникових покажчиків для тих хто бере участь у події, раніше ми бачили як до ярмарок, чи з'їздів видавались путівники більших масштабів (200, 300 сторінок), але малі за розмахом ярмарки чи культурні явища не мали значної кількості коштів, тому формат брошури з мінімальною потрібною інформацією їм якраз підходив. Стислість та невеликий обсяг звісно урізають можливості розкриття багатьох описів, як історичної довідки так і практичного покажчика містом з вулицями та закладами, але з іншої сторони, завдяки формату ми можемо прослідкувати що саме вважали автори найбільш потрібно висвітлити та підкреслити.

Відкривається видання коротким історичним описом міста, де стисло обсягом в одну сторінку описується життя Львова, зазначається заснування міста руським князем Левом, окупація Яном Казимиром, навала Угорців та захоплення міста і його відбиття Ядвігою. Надається увага нападам козаків, шведів, татар та угорців, та описується дуже бігло історія міста під австрійською владою, буквально від захоплення міста та наказу підкоритись новій владі, до отримання автономії та розквіту в 1894 році під час Крайової виставки. Закінчується переліком шести районів (Середмістя, Галицьке, Новий світ, Краківське, Жовківське (Єврейське) і Личаківське)<sup>2</sup>, тут ми вже бачимо конкретне надання статусу «Єврейського» Жовківському району через

<sup>1</sup> Wyszyński F. Krótki przewodnik po Lwowie. Warszawa : nakł. WAW Warszawska Agencja Wydawnicza, 1922. 40 s.

<sup>2</sup> Wyszyński F. Krótki przewodnik po Lwowie. Warszawa : nakł. WAW Warszawska Agencja Wydawnicza, 1922. 40 s.

наявність там гетто та значної кількості пам'яток. В путівникові також надана карта міста, і принагідно можна підкреслити який вид на Львів був обраний за традицією покажчиків, майже завжди на мапі зображені Південна, Західна та Східна частина міста, Північну (якраз Єврейський район) закриває назва мапи, її легенда, настільки що автори вирішили краще показати населенні пункти Львівського округу (Зимна Вода, Пасіки Галицькі, тощо). Куди більшим є розділ про «Оборону Львова», навіть з назви розділу зрозуміле підкріплення образу «історично польського міста», але найцікавіше це висвітлення оборони міста саме від українців під час Листопадового чину. На оборону «повністю польського міста» від українських загарбників, за описом стали польські студенти, інженери, офіцери, солдати, школярі, робітники, селяни, інтелігенція та навіть жінки та діти. У висновку описана облога міста та його варварський обстріл українцями, відбиття їх та розгром біля міста Сокаль. Нижче від опису бойових дій, є цитата підполковника польської армії після завершення українського повстання Чеслава Мечинського, де в своїй промові каже про символізм Львова як «польської фортеці», яка нещадно відбиває напади чужинців, та військовий проводить аналогію між Львовом зразка 1918 року та сімнадцятим століттям, підкреслюючи ворожий образ українців як «гайдамак та козаків» та повторюючи про «завжди польський Львів».

Наступний розділ наповнений довідниковими даними про парки, розклад потягів, театри, кав'ярні, тощо. В описі пам'яток та установ присутні фінансові та адміністративні установи, в той час як релігійні споруди навіть не згадуються, що є новим для путівників Львовом. На сторінках путівника то тут, то там рясніють рекламні оголошення польських магазинів та агенцій, які знаходяться як у Львові так і у Варшаві чи Кракові. Останнім акордом в путівнику для учасників ярмарки як до продавців грає декілька розділів про потребу в рекламі саме від Варшавської агенції. Загалом в покажчику представлені болючі теми для польської громади на той час, а саме економічна

складова країни та міста, історія, в якій поляки є домінуючою нацією та оборона міста і збереження «Польського» образу Львова.

В 1925 році, одночасно з випуском другого видання путівника авторства М. Орловича, в якому домінує польська візія, за допомогою видавництва «Червона калина» виходить україномовний путівник «Львів. Провідник»<sup>1</sup> автором якого став Микола Голубець. Варто зазначити що це не перша краєзнавча робота в жанрі путівника українською мовою від українського автора, в 1894 році Володимир Шухевич описує Львів в своєму вадемекумі «Провідник по Львові»<sup>2</sup>, але М. Голубець надає більш детальний архітектурний опис міста та крім його великої історії, додає розділ «Львів в часи великої і визвольної боротьби. З.У.Н.Р.». Путівник стає пробліском українського погляду на історію міста та його образу серед розмаїття польських показників та просування формату міста як «виключно польського».

Великий обсяг роботи займає опис архітектури міста Львів в різних його районах, що дає змогу сказати що автор зацікавлений особливо в пам'ятках міської забудови. Через розповіді про архітектуру міста, автор розповідає його історію та дає маркери, за якими можна впізнати «Український Львів» посеред нашарування польських та колишніх австрійських наративів. Вже в першому розділі автор надає аналіз архітектурного ансамблю міста та історії еволюції стилів, і через запропоновану систему «Візантійський, романський стиль – після захоплення Яном Казимиром, готика – після великої пожежі 1527 року, італійський ренесанс – бароко – з приходом Австрійської влади, класицизм – сучасний для автора час, модернізм, еклектика, український псевдо стиль.». Саме описуючи пам'ятки автор показує як змінювалось обличчя Львова, велику долю тут зіграло знищення «Княжого» Львова захопленням Казимиром, а в подальшому повне знищення великої кількості оригінальних будівель внаслідок пожежі і реформ влади в різні історичні періоди. Завдяки згадкам та

<sup>1</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

<sup>2</sup> Мовна М. Володимир Шухевич як автор першого цілісного україномовного блоку «провідник по Львові» «Провідника по виставі краєвій у Львові» (1894). Народознавчі зошити. 2021. № 4 (160). С. 947–952.

детальним описам архітектурної складової міста, автор нагадує нам про українське походження міста через історію як цей факт знищували та перероблювали. Окремим розділом виходить історія Львова під назвою «Княжий город», в ньому М. Голубець надає детальний опис міста за час володіння князя Лева та його культурну та економічну складові. В порівнянні з іншими польськими путівниками, одразу помітна зміна акцентів, коли поляки в своїх роботах надають опису міста за князювання русинів пару абзаців з розповідями про занепадий Львів і починають наступну історію про заснування міста по новому вже Казимиром, автор україномовного путівника розповідає в подробицях піднесення міста та його поступовий занепад від правління Юрія II Болеслава до знищення міста, в прямому сенсі, і пограбування Яном Казимиром та подальшою окупацією Львіграда. Також при описі населення, автор вже визнає жидівський район та його архітектуру (північна частина міста), погоджується з наявністю вірмен, німців, італійців, але зазначає що поляків в княжому місті не було. Таким чином, в цій розповіді про минувшину міста ми бачимо як руйнується образ «завжди польського Львова» та відкопується пам'ять про українське коріння і постійну присутність українців в житті міста, також автор зазначає факт відбудови нового міста та руйнування старого, чим поляки активно користались в висвітленні культурного плану міста. В описі церков та костелів, в основному звучать історії та детальні описи інтер'єру старих греко-католицьких будівель на противагу меншим згадкам релігійних споруд латинського обряду та іудейського. Наприклад описи руських церков складають майже весь путівник, коли римо-католицькі споруди буквально 20 з 90 сторінок на яких описується архітектура. В порівнянні з польськими путівниками, це акцентує увагу на українській спадщині, та укріплює образ «Українського Львова».

В окремому розділі про «Під чужою владою» протягом опису життя міста, розповідається в якому становищі опинились русини поза мурами Казимирового міста та як вони відбивали собі місце та права. Зустрічаються

образи русинів як їх називали поляки «шизматиками», або «єретики», також автор зазначає, що Львів хоч і вдягався по-польськи і був сильно ополячений, все одно «Русь не переставала ні на хвилю бути собою, почувати себе легальною державою автохтонів в рамках ворожої окупації»<sup>1</sup>.

В кожному путівнику є опис облоги міста козацькими військами на чолі з Богданом Хмельницьким у 1648 році. Але на відміну від польських чи австрійських показчиків, постає новий погляд від українського автора на цю подію. В той час як в польських джерелах та виданнях постає образ Львова як міста яке трималось під час облоги і зберігало свою польську честь і вірність польському королю, відбиваючись від варварських орд козацького ватажка, Микола Голубець розповідає як українці в великих кількостях, цілими сотнями переходили до війська Хмельницького, зраджуючи всі набудовані ідеали, також автор розповідає про сильну підтримку русинів всередині мурів, як наприклад історія про Юрія Ковалю, який в кузні виробляв кулі для козацького війська. Протиставляючи русинів іншим народам у вигляді поляків, жидів та німців, автор знову підкреслює бунтівний характер української громади у Львові, та руйнує міф про одностайну оборону міста в 1648 та 1655 роках, але як зазначає автор: «Нажаль це був zenit національної свідомості Львівської Русі, після якого починається повільний занепад»<sup>2</sup>.

Окремої уваги заслуговує висвітлення єврейської громади в українському путівникові. При описі районів раніше було згадане Жовківське передмістя, що стало районом Львова та заселено переважно жидами і передміською біднотою, зазначається автором в не дуже приємному світлі як «брудне й обідране». Детально описана «Староцвинтарна» синагога, в двох словах сам район та декілька жидівських кладовищ, старе та нове кладовище та окрему увагу приділено єврейському кладовищу загиблих під час українського повстання, цим автор погоджується з фактом єврейських погромів та судячи з тону оповіді

<sup>1</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

<sup>2</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

сам має антисемітські погляди. Також є детальний опис синагоги «Золота Роза» під час опису району вулиці руської та ставропігійської, та під час огляду ново приєднаних територій до Львова позначає велику присутність євреїв на вулиці Городоцька та околицях.

Окремо вартує до розгляду розділ під назвою «Львів у вирії війни» та «Проголошення З.У.Н.Р. і бої за Львів». У першому детально розглянуті політичні настрої на Галичині в той час як формувалась У.Н.Р. та як львів'яни орієнтувалися вже на об'єднання з Наддніпрянською Україною, повторюючи сталі фрази про те що Львів має повернутись до «матері міст руських» та перестати сподіватись на Австрійську імперію, яка розпадалась клаптик за клаптиком та доживала останні дні. Листопадовий чин описаний детально з боями на кожній ділянці та кожній кам'яниці, розповідь йде як військовий погляд на події, так і культурний. В порівнянні з польськими путівниками цієї доби, де знову ж таки «Польський Львів» опирається повстанню і з кожної праски в українців цілиться поляк, а також історії про вбивства невинних українцями та участь дуже молодих бійців на стороні Польщі, в цьому путівникові також формується образ «Українського Львова», який опирається польській навалі та всіма силами відбивається. Описані наприклад учасники повстання, які прийшли в рядах легіону Українських Січових Стрільців та яким на момент дій від 14 до 18 років, в порівнянні з іншими учасниками українцями, які прийшли з лав австрійської армії. Події описані та просочені жертовністю та героїзмом повстанців, як в українському так і в польському варіанті подій, путівники звертаються до загиблих, та їх поховань як місць пам'яті, формуючи в голові читача цінність та повагу до подій які відбувались, таким чином поляки звертаються до поховань на Личаківському цвинтарі, в той час як українці нагадують відвідувати поховання на Янівському та Личаківському кладовищах.

Закінчується путівник довідником вулиць та пам'яток, приділена велика увага українським установам, таким як Народний дім, Наукове товариство ім.

Шевченка, Дім товариства «Просвіта» та іншим закладам з українцями в голові. Це не оминає і інших розділів покажчика, всі зазначені під назвами «Столярі», «Бляхарі», інші ремісники, заклади з їжею, кравці, адвокати, пекарі і так далі наведені саме українці для популяризації вітчизняних ремісників над польськими чи жидівськими. Також варті уваги рекламні оголошення в кінці путівника, які явно продовжують ідею розділу з покажчиком, адже всі наведені в рекламі заклади є українською мовою та з українськими власниками. Це зумовлено перш за все аудиторією, для якої писав М. Голубець, а саме для українців містян та туристів з краю. Загалом перший оформлений та виданий путівник Львовом формує у читача образ «Українського Львова» та утверджує постійну участь українців в житті міста ще з княжої доби і до 1925 року. Завдяки цьому виданню ми можемо прослідкувати який образ був у єврейської громади для українських мешканців міста, як зображувались інші народи та вперше представлений погляд українця в міжвоєнній Польщі на події в житті Львова.

Наступним покажчиком є «Przewodnik po Lwowie<sup>1</sup>» авторства рекламного агентства «Reklama Polska» виданий в 1926 році на базі путівників Мечислава Орловича «Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. drugie wydanie.<sup>2</sup>» та Богдана Януша «Przewodnik po Lwowie.<sup>3</sup>». Путівник був приурочений до акції Львівського Громадянського комітету щодо допомоги безробітним та голодуючим, тому видавництво вирішило видати путівник, продати його, а виручені кошти передати в комітет, ця ціль видання покажчика є новою, адже попередні видання були або приурочені до знакової події в житті міста, або якихось зборів. Путівник є невеликим за своїм об'ємом, тому зважаючи на це будемо розглядати видання більш детально та прискіпливо, на відміну від ширших за обсягом видань, де інколи автори дозволяють собі сильно вдаватись в деталі.

<sup>1</sup> Gojawiczyński A. Przewodnik po Lwowie. Lwów : «Reklama Polska», 1926. 80 s.

<sup>2</sup> Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. Lwów-warszawa : zjednoczone zakłady kartogr. i wydawnicze tow. Naucz, szkół średn. I wyż. S. A., 1925. 273 s.

<sup>3</sup> Janusz B. Przewodnik po Lwowie : z planem miasta. Lwów : nakł. Wydawnictwa „Wszechświat”, 1922. 84 s.

Перший розділ можна виокремити за рахунок наданої важливої інформації для туриста, а саме покажчик театрів, кав'ярень, лазні, готелі, тощо. В цьому списку найбільше зацікавила кількість нових електричних трамваїв, на 1926 рік, їх налічувалось вже дванадцять повних маршрутів, в порівнянні з 1894 роком, коли тільки запустили перший електричний трамвай це дає змогу досягнути масштаби електрифікації та технічної модернізації міста після Першої світової війни та за доби незалежності Польщі. Формат путівника довідниковий, в ньому представлені декілька розділів, а саме «Церкви, Костели, Синагоги», «Музеї, Архиви, Бібліотеки», «Театри, Будівлі, Пам'ятники, Парки», «Поради відвідувачам», «Список органів влади та посад», «Плани театру, Плани львівської мережі трамваїв», «Список вулиць і площ». Також багато особистих напрацювань видавництва та думок не буде до останнього неофіційного розділу, де видавники звертаються до читачів щоб підтримати громадський комітет, особливо враховуючи збір інформації з двох різних авторів, які не є прихильниками однієї думки, в той час як М. Орлович був польським націоналістом та навіть брав участь у боях за Львів, Богдан Януш є українцем, хоч він і випускав путівники та роботи польською через вплив політичної ситуації в країні, він писав і українською<sup>1</sup>. Наданий широкий список архівів та бібліотек без опису, але серед описів музеїв, галерей ми можемо прослідкувати закономірність, де на 18 музеїв польської культури та історії представлений 1 музей «Руського народу», по факту Український національний музей.

Куди цікавіший для польського читача матеріал про релігійні споруди, займає більшу частину та наповнений різними оглядами. Принагідно можна зауважити що з усіх 10 ілюстрацій поданих в путівнику немає жодної фотографії українських або єврейських будівель як релігійних, так і культурних. Серед мальовничих описів костелів римо-католицького віросповідання, затесались найбільш символічні для львівської української громади церкви, а це саме Собор Св. Юра, Волоська церква та церква Св. Онуфрія, їх описи взяті з роботи Богдана Януша, адже М. Орлович

<sup>1</sup> Мовна М. Два путівники Львовом Богдана Януша. Народознавчі зошити. 2023. № 6. С. 1416–1423.

висказувався не так приємно про греко-католицькі церкви. Згадка двох синагог, а саме «Золота Роза» та «Стара синагога» є найпопулярнішими серед усіх інших представників архітектури єврейської, але ніяк не представлені ще 8 функціонуючих синагог на той момент, а саме «Галь Ейд», «Огел Єшурім», «Ор Шемеш», «Кол ріна ве-єшуа», «Бет цві Зеєв Рап», «Бет-Лехем», «Бет-гарара» та «Мелехес Ханок».<sup>1</sup> З чого ми можемо зробити висновок про умисне замовчування десятків архітектурних споруд, пам'яток які репрезентували б належно українські та єврейські народи, натомість ми отримуємо укріплення у читачів образу «Польського» Львова та сучасну картину міста. Відсутність історичної довідки та маршрутного плану обмежує можливості виокремити суб'єктивні погляди авторів на місто, але видавництво використовуючи фотокартки релігійних споруд виключно латинського обряду та культурних пам'яток, які формують обличчя Львова, показує свою позицію та підтримує загальний тренд в виданнях польською мовою на «польське місто Львів».

В 1927 році, виходить путівник під назвою «Pamiętkowy przewodnik po Lwowie»<sup>2</sup>, видавництва товариства «Сокіл» до пам'ятної дати в 60 років з дня заснування «Сокіл - матір». Авторами можна зазначити викладачів Львівської політехніки, а саме Яна Сас Зубрицького та інших професорів. Через сам вид діяльності організації, яка займалась пропольським політичним вивченням молоді та була на рівні з «Орлятком» по ополячуванню дітей, можна одразу забути про адекватне зображення історії Львова та образів його мешканців не поляків, а особливо змальовування українців.

Вже з початку, автори дають інформаційну довідку про життя та устрій товариства «Сокіл - матір», де явно розповідають що таким чином ще в 1867 році при заснуванні товариства однією з завдань організації була підготовка кадрів до національного повстання через заняття гімнастики, ідеологічній роботі та військового виховання. Протягом всього існування на території Галичини, товариство розросталось та збільшувало свій вплив не тільки на

<sup>1</sup> Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів : Вид-во Старого Лева, 2022. 624 с.

<sup>2</sup> Sas-Zubrytsky J.-K. Pamiętkowy przewodnik po Lwowie. Lwów : A. Zamorski i A. Link, 1927., 1927. 111 s.

молодь та студентство, а і на внутрішньо міські та внутрішньополітичні події, через розповсюдження ролі учасників організації, ними почали ставати представники освітньої сфери, військові, культурні діячі.

В історичному описі Львова, автор посилається на історію міста описану в путівнику М. Голубця «Львів. Провідник»<sup>1</sup>, де він зазначає що «...засноване місто Данилом Галицьким та його сином Левом, чудове місто на пагорбі, в якому проживали в більшості русини, німці, вірмени, італійці, а поляків зовсім не було.»<sup>2</sup>, на що Ян Сас Зубрицький відповідає запереченням та ставить під сумнів всю історію про заснування міста князем Левом і саму присутність русинів до приходу поляків. Ба більше, автор закликає до Нестора Літописця та описання захоплення цих земель Володимиром Великим та приєднання їх до Русі, тим самим пояснюючи що тут вже були міста і населені вони були звісно ж поляками в чистому вигляді. Також ми зустрічаємо пояснення чому тут жили саме поляки, бо Лиса гора зустрічається в багатьох містах, але часто в Польщі тому місто польське, Левова гора насправді просто піщана гора, тим паче що зустрічається назва чорного моря як Левове море, тому це просто стара назва і українців тут ніколи не було. Ці всі пояснення не мають під собою доказів та досліджень, але це не заважає автору ламати історію про заснування міста та додавати історичної цінності «Польському Львову» як колись відібраному русинами та повернений Великим Казимиром в рідне лоно Польщі. Надалі в історичній довідці часів княжого Львова йде розгром сучасних теорій про заснування міста та будь яка русинська присутність, українське минуле для соколят стає ворогом номер один, але звісно після самих українців.

В основній частині путівника представлений маршрут центром міста та релігійними спорудами, в тому числі декількома греко-католицькими, але без зазначення їх віросповідання. Площа Ринок – Архікатедральний собор – каплиця Боїмів – Волоська церква – костел Бернардинів – Пам'ятник королю Яну Собеському – костел Єзуїтів – Великий Театр – псевдо руська, але за

<sup>1</sup> Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.

<sup>2</sup> Див 131.

визначенням автора польська церква матері Сніжної – церква Св. Миколая – костел Домініканців – костел ім. Пятниці – костел Вірменський – ... - закінчується маршрут коротким оглядом парків, а сам путівник закінчується покажчиком практичної інформації для жителя міста та його гостей.

Загалом аналізуючи цей путівник, можна з впевненістю сказати що автори закладали фундамент для наступних поколінь для подальшої відмови від теорії про заснування міста Данилом Галицьким та його сином Левом. Це не вперше коли поляки заявляють про право володарювати містом, раніше цей міф був направлений на легітимність Казимира III як правителя Червоної Русі за правом спадкування, потім з'являється теорія де «поляки були тут завжди», та з захопленням міста просто відновили історичну справедливість.

Початок тридцятих років 20 століття позначився виходами путівників українського та польського погляду на місто знову одночасно в 1932 році, коли вийшов путівник «W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście»<sup>1</sup> авторства Яновського Людвіга та «Історичні проходи по Львові»<sup>2</sup>, авторства Івана Крип'якевича.

Першим розглянемо роботу Людвіга Яновського, в якій він зазначив правила, яких варто дотримуватись туристам міста, або його мешканцям для уникнення проблем з місцевими, або з представниками влади. Путівник є гарним прикладом довідникового формату, через свою потребу в навчанні читача потрібним практичним знанням для комфортного пересування містом, він надає широку базу телефонних адрес лікарів, адміністративних установ, банків, культурних закладів. Путівник буквально стає інструкцією що робити в екстрених випадках по типу «знепритомнів посеред вулиці» чи «вкусилася собака», завдяки цьому ми можемо розглянути зразкову поведінку польського громадянина у Львові та які труднощі можуть статись з ним, адже в деяких розділах є пункти «Що робити» і «Що не робити», наприклад при описі

<sup>1</sup> Janowski L. W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście. Lwów : Starszy Komisarz Magistratu i Kierownik M. Urzędu II. dz, 1932. 79 s.

<sup>2</sup> Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич, авт. передм. Я. Д. Ісаєвич, упоряд. Б. З. Якимович, худож. В. М. Павлик. – Львів: Каменяр, 1991. – 165,[2] с. : іл.

поведінки в парку, автор рекомендує ходити парами та по правій стороні, а ходіння групами чи стояння на тротуарі забороняється та може бути покараним.

Детальний огляд в основному чого ти не можеш робити в місті більше спрямований на польського громадянина, тому через нього ми бачимо доволі серйозні правила для торговців, орендарів та орендаторів, будівників, туристів та в кінці доволі зручний покажчик з вулицями міста та його головних маршрутів, ціни, тощо. Цей путівник не тільки детально описує правила в місті, а формує більш витончений образ міста під Польською владою зі своїми обмеженнями (в основному ) та дозволами. Через цей погляд звичайного мешканця міста ми бачимо різницю в житті сучасної людини та львів'янина середини 20 століття.

Зовсім іншим є путівник українського автора Івана Крип'якевича, в якому він у виданні, надрукованим за допомогою товариства «Просвіта», проливає світ на історію міста та його культурні набутки. Продовжуючи лінію, започатковану Миколою Голубцем, автор має на меті підсвітити український характер Львова та постійну присутність українців проведену червоною ниткою повз весь сюжет твору.

Автор поділяє Львів та його історію та пам'ятки на 12 розділів, в яких детально описує не тільки минувшину та надає огляд архітектури, але і надає маршрути по кожній ділянці та формату, який автор пропонує, а саме «Княжий город – Високий замок – Ринок – Руська вулиця – Середмістя – довкола середмістя – Личаків – Галицьке передмістя – Від Полтви до Єзуїтського парку – Св. Юра, Городоцька та Янівського вулиці – Церкви княжого Львова». В розділі Княжий город постає історія заснування міста Данилом Галицьким та його сином князем Левом в 1250тих роках, та дозволяє поринути у місто в образі тогочасного львів'янина завдяки детальному опису кожного району княжої доби. Повторюючи наратив М. Голубця, автор позначає які національності проживали у Львові і звісно ж поляків не було у Львові до приходу Казимира Третього, чим бісів не один десяток поляків в рік виходу путівника. Українська присутність описана в усіх сферах життя, та панування

українців описується більше як помірне до будь якого народу через торгівельний статус міста та його розташування, через яке до нього збігаються біженці та гості з інших народів та країн (Греки, Вірмени, Німці, Жиди, Татари, тощо). Що формує мультикультурний погляд на місто, звісно якщо замовчувати єврейські погроми вчинені Єзуїтами та пізніше більш великі вже Богданом Хмельницьким, але образ полі етнічного міста більше націлений на німців та розбудовування з ними комунікацій. В наступному розділі про важливість високого замку, автор не цурається факту облоги та руйнування замку військами Максима Кривоноса, через що складається враження відсутності емоційного забарвлення в описах подій, пов'язаних з українським національним питанням, також про високий замок важлива примітка про будівництво копця на честь 300річчя Люблінської унії на руїнах замку як наруга над історичною пам'яттю. Окрема увага надана Руській вулиці, на якій в основному жили українські міщани, Крип'якевич описує цю вулицю як місце сили з волоською церквою під боком та ставропігійським братством.

Звісно в порівнянні з польськими путівниками, де русинські та єврейські релігійні чи адміністративні споруди висвітлені дуже мало, висвітлення дуже малого об'єму католицького та єврейського архітектурного ансамблю було очевидним. В роботі описані всі церкви греко-католицького сповідання, протягом опису інших діляниць, згадуються та оглядаються римо-католицькі споруди, але в розділі про будівлі княжої доби висвітлений храм Івана – Хрестителя як перший латинський костел у Львові, та приділений один абзац єврейським культурним спадкам. Більше згадуються євреї при описі ділянок міст, наприклад жидівське гетто та середмістя. Отже, цей путівник справді є цінним джерелом та більш детально проливає світло на події княжої доби та загалом історії Львова, автор через постійну згадку українства в розділах та опису активної участі українців львів'ян в формуванні життя міста допомагає вкоренитись образу «Українського Львова», та захистити та закріпити теорію про заснування міста князем Левом у відповідь на нападки польських націоналістів.

В 1933 та 1934 роках виходять короткі путівники Львовом під назвами «Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orjentacyjnym miasta»<sup>1</sup> який розповідає історію міста з 1918 року по 1933 роки та «Bezpłatny przewodnik po Lwowie»<sup>2</sup>, який вийшов друком в 1934 році, разом вони представляють популярний на той час формат брошур з довідниковою інформацією малого обсягу. Наприклад в першому путівникові ми бачимо розділи де можна прочитати історію міста, його культурне та політичне життя, більш широкий опис пам'яток та зручний покажчик для туриста з усіма потрібними адресами закладів та установ, а в другому путівнику можемо спостерігати за малим об'ємом тексту, поданим у форматі більше листівки навіть ніж брошури вже довідниковий тип покажчика з найважливішою інформацією про пам'ятки міста з ілюстраціями.

В виданні, яке показалось світові в 1933 році вже не так активно поширюється в першу чергу історія про оборону Львова, скоріше путівник повертається до класичного плану покажчика, з історичною довідкою про заснування міста, та наступним описом пам'яток. Важливо зазначити як автор згадує традиції та переповідає історію міста з польського погляду, але притримуючись класичної теорії про заснування міста князем Левом, але з великим акцентом на тому що він був саме Перемешльським володарем, та прихід поляків до влади після розгрому міста, доволі об'єктивно розглянутий без великої кількості пафосу та героїзації Яна Казимира. Класично описаний період облог та окупації Австрійською імперією, але протягом всієї розповіді кладеться акцент на торгівельній та економічній складовій міста, тим самим укріплюючи старий образ Львова як «Торгівельного міста». При описі костелів, церков та синагог, увага читача зосереджена на латинських костелах, підкріпленими ілюстраціями та широкими описами, в той час як українські церкви побіжно описані, 3 маленьких абзаци про Волоську церкву, собор Св. Юра та церкву Св. Параскеви. Помітно для обох путівників 33 та 34 років

<sup>1</sup> Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orjentacyjnym miasta. Lwów : Gazeta Mieszkaniowa, 1933. 67 s.

<sup>2</sup> Bezpłatny przewodnik po Lwowie. Miejsce Piastowe : nakł. Towarzystwa św. Michała Archaniola, 1934. 21 s.

більша увага до пам'яток та культурного життя єврейської громади, та зменшення зацікавленості та висвітлення українців і їх культури, що зумовлено активним протистоянням та бойовими діями. Євреїв же поляки все одно недолюбливали, адже вони були більше прихильні до українців під час Листопадового чину, ніж до поляків.<sup>1</sup> Кількість описаних та представлених на фото синагог потихеньку з року в рік стає однаковим з кількістю розглянутих руських церков.

Видання 34 року наповнене інформацією, яка обов'язково потрібна туристу, та через яку ми бачимо що подані в більшості польські адміністративні та релігійні споруди, описані пам'ятники та монументи польській культурі, та наскільки мало описана культура інших народів, не тільки русинів та євреїв, але і німців. Але при цьому надані гарні фотодокументи з інтер'єром та екстер'єром синагог «Золота Роза» та «Староцвинтарної». Ці два путівника є чудовим прикладом змін в представленні поляками широкій аудиторії народів, що населяють Львів та формують образи «польського міста» через зменшення ролі інших національностей в історії та житті поліса.

В 20 столітті, а точніше в 1935 році, виходить перший в історії Львова єврейський путівник «Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie»<sup>2</sup> від іудейського автора Якуба Шааля. В вступному слові, автор посилається на Маєра Балабана<sup>3</sup>, теж єврейського автора, який вже описував ще за правління Австро-Угорщини єврейські пам'ятки та історію. Цікавий путівник своєю структурою, де розглянуто окремо єврейську історію і пам'ятки міста в першому розділі та детальний опис жидівського гетто в другому.

Відповідно, розглянуто і сфокусовано увагу автора саме на єврейській громаді в усі часи існування Львова. Вже з перших сторінок, автор

<sup>1</sup> Листопадові дні 1918 р. : з іл. і шкiцями / Олекса Кузьма. – Львів: Накладом авт., 1931. – 443, [4] с., [21] арк. іл.

<sup>2</sup> Schall J. Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie. Lwów : «Ewer», 1935 (Lwów : Lwowska Druk. Nowoczesna), 1935.

<sup>3</sup> Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) : [монографія] / Роман Лозинський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 355

притримується класичної теорії заснування руськими князями міста та наголошує на терпимості та організації умов життя для єврейської громади, але при цьому зазначає що євреї тут були ще до приходу русинів. В порівнянні з оглядами руського та польського періодів, видно деякий негативний образ, що з'являється внаслідок спілкування з поляками, не має звинувачення короля чи містян в бідах євреїв, скоріше розуміння та об'єктивний погляд на події та традиції того часу, але все одно ми можемо спостерігати в розповіді автора перешкоджання діяльності євреїв та їх супротив та розвиток попри ці закони. Автор наголошує на унікальності єврейської общини у Львові, де євреї проживають в різних районах, не мають окремої єдиної прив'язки до вулиці чи району, звісно відокремлення та ізоляція єврейської громади зазначається в виданні, але завдяки цьому дослідження автора показує читачу масштаби розвитку єврейської громади у місті через торгівельну діяльність, культурну та спроби політичної активності євреїв. Протягом всього путівника формується не бачена до того в виданнях стійка присутність іудейської громади в житті міста та руйнується образ «виключно польського Львова», який просували поляки в багатьох покажчиках.

Крім того, важливо підкреслити, що автор в своїй праці висвітлює на надає фотоматеріали більшості існуючих на той час активних єврейських релігійних споруд, житлових будинків, культурних закладів, деякі з яких вперше описані в путівниках. Краківське гетто, Жовківське, будинки євреїв в середмісті, та детальний опис єврейської громади у передмісті надає більш вичерпний образ єврейського життя в місті.

Закінчити період польської влади можна описавши образи, які зустрічаються в путівниках під назвою «*Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orjentacyjnym ze wskaźnikiem*»<sup>1</sup> авторства Reklama Lwowska в 1936 році та «*Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik*

<sup>1</sup> «*Ilustrowany przewodnik po Lwowie : z planem orjentacyjnym ze wskaźnikiem*». Reklama Lwowska. 1936р.

wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta»<sup>1</sup> авторства Hölzel, Izydor. Обдва путівники є маршрутними за своєю формою, але не вдаються в серйозні деталі на 300 сторінок, скоріше мають маленький об'єм ближчий до брошури та формату сучасного путівника в формі буклета. Що перше видання 36-го року, що друге 37-го року має чисто польський характер та не несуть в собі інновацій в путівниковому жанрі чи нових образів міста Львів під владою Польщі, скоріше виглядають ці покажчики як традиційні путівники того часу, які мали б представити читачеві «Польський Львів» та відокремити інші народи від уявлення про владу та населення міста. Наприклад в першому розглянутому виданні від товариства Львівська реклама, ми бачимо повторення образу ополеченого міста через запропоновані одно та дводенні маршрути прогулянки містом: 1) Маршрут: Від Латинської катедри, каплиці Боїмів, площі Ринок, Національний музей, Історичний музей, Домініканський собор, Вірменську церкву, Волоську церкву, «Золоту Розу», Високий замок та до парку Кілінського. 2) Маршрут: Від Бернардинського костелу, Театр, Музей промисловості, Музей Любомирських, Національну галерею, собор Св. Єлизавети, Собор Св. Юра, парк Костюшки, меморіал оборонцям Львова. Аналізуючи ці маршрути ми бачимо акцент на польськості міста, та уваги до меморіалів польській присутності, українські чи єврейські святині представлені як споруда з архітектурним стилем, але ніяк не описана щодо тих, хто її відвідує. На відміну від описів Латинської катедри, костелу Св. Єлизавети, тощо, де підкреслюється важливість в релігійному житті міста та його латинських прихожан.

В другому путівнику, вже останньому за польської доби, ми бачимо таке саме повторення міфу про «Польський Львів» та героїзація польських діячів в порівнянні з іншими представниками населення міста. Після історичної довідки про місто, де автор схиляється до теорії, яку висував в своїй праці Ян Сас

---

<sup>1</sup> Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów : P. Hölzel, 1937. 12 p.

Зубрицький<sup>1</sup> про фіктивне заснування князем Левом міста, але все таки залишається при класичній, хоч і повторює деякі тези про Лису гору. Путівник виходив до чергової Східної ярмарки, і як описує сам автор свої сподівання що «кожен матиме на увазі мирне співіснування зважаючи на домовленості, а не на поширення сліпої расової, політичної, релігійної ненависті заради всіх мешканців міста та Республіки»<sup>2</sup>, через що ми бачимо наявність продовження конфлікту між українцями та поляками, не тільки через замовчування та зміну ставлення до українців в краєзнавчих працях, але і факт протистояння і застереження до цього. Змінення думки та уявлення про євреїв в останньому путівнику польської доби виявляється в описах релігійних споруд та цвинтарях. Поміж описів 18ти костелів та 8 руських церков, вперше в неспеціалізованому виданні з'являється широкий опис міських синагог, а саме 10 синагог, функціонуючих на момент видання путівника, описані найбільші синагоги, хоч і 5<sup>3</sup> інших менших та малопопулярних синагог залишились поза увагою, для справедливості можна зазначити що також не були описані всі малі церкви латинського та греко-католицького обряду, але це вже впливає на сприйняття міста та еволюцію зображення єврейської громади в міських путівниках польською мовою від замовчування загалом громади та її діяльності до огляду синагог, культурних споруд та старих цвинтарів. Через роки після українсько-польського активного військового протистояння, вогонь ворожнечі між двома народами зменшувався, але автор все одно, дотримуючись традиційної моделі путівника, висвітлює Львів як місто, де поляки радо приймуть і дадуть права меншим народам як робили це всі роки, при цьому відводячи увагу від сучасних проблем міста і показуючи вибілену картинку.

Отже, в досліджених путівниках ми розглянули формування образу міста Львів та еволюцію образів народів, що населяють місто, розглянули видання авторів українського, польського та єврейського походження, що дало нам

<sup>1</sup> Sas-Zubrytsky J.-K. Pamiątkowy przewodnik po Lwowie. Lwów : A. Zamorski i A. Link, 1927., 1927. 111 s.

<sup>2</sup> Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów : P. Hölzel, 1937. 12 p.

<sup>3</sup> Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів : Вид-во Старого Лева, 2022. 624 с.

більше можливостей для творення загальної картини міста і політичних, культурних процесів у Львові. Загалом у досліджених міських путівниках авторів польського походження вже з 1920 року формується новий образ міста, відмінний від попередників Австрійської доби, за рахунок активної одночасної боротьби поляків та українців за власну державу, інтереси яких зіштовхнулись у Львові, що і стало наріжним каменем для наступних путівників після подій Листопадового чину та польської оборони Львова. Вперше в історії міста, поляки не тільки легітимізували та оповіли міфом захоплення міста Яном Казимиром, але і почали просувати теорію про постійну присутність поляків у Львові ще до захоплення цих земель Володимиром Великим, та знецінення всіх українських пам'яток та участі в минулому житті міста. Польські автори формують образ «героїчного міста», яке не тільки протягом всієї історії мало польський характер та протистояло всім іншим окупаційним режимам, але і зараз відбиває навали варварів. В період бойових дій у Львові та після нього аж до 1939 року, тримається пам'ять та образа на українців за повстання, що проявляється не тільки заворушеннями у місті протягом всього періоду міжвоєнної Польщі, але і замовчуванням присутності українців в житті міста, з'являються нові меморіали і місця пам'яті через які транслуються такі образи міста як «Польський Львів», «вогнище польської культури», «Фронтове місто», «Третя столиця Польщі», та інші вже раніше описані обличчя міста. Наприклад такими меморіалами є військові поховання оборонців міста на Личаківському цвинтарі, пам'ятники, перейменування вулиць. Польський погляд на історію міста від минушини до сучасності характеризується ще полегшенням ставлення до єврейської громади у висвітленні її пам'яток та здобутків, коли в реальності антисемітизм набирал обертів та частішали єврейські погроми, про які в свою чергу вже пише в першому єврейському путівнику Якуб Шаль, та представляє погляд на єврейську історію громади міста, через яку ми бачимо руйнування образу «доброго господаря» поляка та його справжні дії щодо обмежовування євреїв та їх утиски. В основному в єврейському путівникові зустрічаються образи «Міжетнічного міста», «Торгівельного міста». Цікавим

також є формування через цей путівник факту давньої осілості євреїв у Львові, також ще до князя Льва, що не тільки привертає увагу до перебування громади у місті, але і теж заявляє про своє право тут жити, також завдяки цьому показчику ми доповнюємо погляд на Львів очами сучасника єврейською візією, яка не представлена в великому об'ємі в путівниках польською. Окремо варто сказати про українські путівники, їх формування та наповнення. М. Голубець та І.Крип'якевич зробили неймовірну роботу в своїх довідниках, проливши світло на життя Львова з погляду українця сучасника подій Листопадового чину та інша думка про минуле міста, в якому безперервно брали участь русини. В роботах українців, Львів постає як «Княже місто», «Українське місто», «Українська столиця». Протягом всього панування чужинців українці чинили опір та всіляко боролась за свої права і свободи, показовим є не тільки опис княжої доби та просвітницької діяльності українців, але образ козаків, який українцями пояснюється через невдалу спробу відвоювати Львів у поляків та супроводжується величезною підтримкою з боку містян, на противагу чому в інших путівниках польською облога міста Хмельницьким є показовим актом вірності польській короні та Польщі в цілому. Не зважаючи на всі спроби українців та євреїв представити свою думку та розповсюдити саме такі образи Львова, погляд польських авторів за рахунок підтримки держави та містян залишається домінуючою та тільки набирає обертів з отриманням незалежності Польщі та укріплює образ «Польського міста».

### РОЗДІЛ III. Репрезентація образу Львова в міських путівниках УРСР

Радянський період панування в місті Львів, ознаменується не тільки переходом влади до СРСР та повторному об'єднанню територій України в одній державі, але і великими змінами, які впливали на тип мислення людей, кількість та етнічне розмаїття мешканців міста, їх оточення, культура та політика. Все це знаходить відгук в роботах радянських авторів міських путівників Львовом від окупації Львова радянськими військами в 1939 році до відновлення незалежності України в 1991р. В розділі буде проаналізовано та виокремлено образи міста Львів, які з новими силами та величезною силою вриваються в життя пересічного львів'янина та гостя міста. Метою дослідження радянського періоду життя Львова є не тільки визначення домінуючих образів міста, а завдяки стороннім даним додавати замовчувану, або мало висвітлену інформацію для більш достовірного аналізу формування погляду на місто Львів. Також важливим для розгляду є питання впливу ідеології на думку авторів висвітлену в своїх працях з 1960 року до 1988 в путівниках «Львов : путеводитель.»<sup>1</sup>, «Львов. Lviv. Очерк путеводитель»<sup>2</sup>, «На зеленых орбитах Львова»<sup>3</sup>, «Львів. Львів. Львів. Львів. Львів.»<sup>4</sup>, «Львов. Три дня знакомства с городом»<sup>5</sup>, «Львов: туристическая схема.»<sup>6</sup>.

Також під час дослідження показників доби УРСР, ми хотіли висвітлити як представлені інші народи, які проживають та проживали на території міста Львів. Прослідкувати за еволюцією образів міста під впливом ідеологічних та політичних змін, та визначити головні акценти, які використовуються радянським авторами для позначення місць пам'яті в міському просторі.

<sup>1</sup> Львов : путеводитель / А. Пашук, И. Деркач. – Львов: Книжно-журнальное изд-во, 1960. – 142 с. : фот.

<sup>2</sup> Зорько В. Львов. Lviv. Очерк путеводитель. Київ : «Мистецтво», 1968. 120 с

<sup>3</sup> Кучерявий В. На зеленых орбитах Львова. Львів : «Каменярь», 1972. 105 с.

<sup>4</sup> Деркач І. Львов. Львов. Львов. Львов. Львов. Львів : «Каменярь», 1974. 100 с.. Львів.

<sup>5</sup> Стефанчишин Р. Львов. Три дня знакомства с городом. Львів : «Каменярь», 1984. 120 с.

<sup>6</sup> Львов:туристическая схема. Москва : Главное управление геодезии и картографии при совете министров СССР., 1988. 4 с.

Авторством А. Пашука та І. Деркача виходить в світ радянський путівник Львовом російською мовою в 1960 році під назвою «Львов : путеводитель.»<sup>1</sup>. Путівник довідникового формату є класичним прикладом радянського путівника, в якому після історичної довідки, йде короткий опис міста з великими фотокарточками до кожного об'єкту, тексту стає все менше, а сенсові навантаження лягають на плечі фотографа та лаконічного видавця, та варто зазначити що цей путівник стає першим повноформатним виданням по Львову в Радянському союзі<sup>2</sup>. Починається довідник розділом «Львов вчера и сегодня», в якому надана історична довідка про життя міста, в якій ми можемо прослідкувати нові образи міста та новий погляд, який кардинально відрізняється від наповнення оглядів історії міста в путівниках Австрійської та Польської доби. Протягом опису стародавнього міста, автори використовують по суті ті самі образи що і поляки «Старовинне місто», «місто яке слугувало опорним пунктом в боротьби з татарами», але подається це під соусом «Українського міста», а далі по тексту наповненого виключно «рускими» і побудований «древнерусским» князем Данилом Галицьким. Населення міста на той момент, радянський дослідник виокремлює як «малозначима кількість іноземців - католиків», при виникненні питання чому саме католики, то можна підкреслити як автори збивають лобами українців з поляками через релігійний аспект, наприклад про захоплення міста Яном Казимиром, А. Пашук розповідає як злий план поляків експансії на схід під благословенням Папи Римського аби просувати католицизм. Також помітно що крім формування образу «іншого» в обличчі поляків за рахунок католицизму, автор поєднує українців з росіянами через прив'язку до православної церкви. Взагалі у радянських путівників є проблеми з висвітленням релігійних споруд, це зумовлено не тільки іншим типом мислення, з релігією у вигляді соціалізму, вони були відверто іншими в порівнянні з німецьким, польським і українським типом мислення до приходу СРСР на землі Галичини. У вступі довідці про події з заснування Львова в 1257

<sup>1</sup> Львов : путеводитель / А. Пашук, И. Деркач. – Львов: Книжно-журнальное изд-во, 1960. – 142 с. : фот.

<sup>2</sup> Мовна, Маріанна. Путівники Львовом радянського періоду [Текст] / М. Мовна // Народознавчі зошити. — 2014. — № 2. — С.361-365.

році до окупації в 1939 році виділено 15 відсотків від тексту, наступним розглядається період радянської влади.

Цікаво що одразу після опису як схід України був окупований радянськими військами, про «Західну Україну» пишеться так: «Львів, в силу історичних обставин попав під ярмо польських катів...які відняли навіть ті куці права надані Австрією...»<sup>1</sup>. Крім того, що вже в 1960 роках ми бачимо активне використання словосполучення «Західна Україна» та постійне відмежовування словами від іншої частини України, радянські автори цілеспрямовано замовчують діяльність З.У.Н.Р., факт проведення Листопадового чину, боротьбу за Львів та звісно ухиляння від факту сполуки У.Н.Р. та З.У.Н.Р. 22 січня 1919 року, що вже було фактом об'єднання українських територій в одній українській державі, але авторами зазначається 1939 рік як рік коли відновилось «наше» панування. Хто такі «Ми» і чиє «Наше» в тексті прямо не сказано, але через тезу яку постійно повторює автор де термін «українці» та «русские» використовується як одне, то і Львів стає в ряди таких самих невизначених міст України. Улюблений поляками та євреями образ Львова як «Торгівельного міста» продовжують і радянські автори, але є пару істотних відмінностей, які не дозволяють порівнювати цей термін в різні періоди. В той час як поляки та австрійці використовують термін «Торгове та купецьке місто» для позначення великого торгівельного шляху який проходить по Львову до Польщі і далі, та місто яке торгує з найближчими країнами, то радянські автори терміном «Торгове місто» відзначають його заслуги в торгівлі з Москвою та чисельністю перепроданих товарів цим торгівельним шляхом, які допомогли укріпити культурні та економічні відносини з «руським народом». Принагідно нагадуючи що в попередніх епохах більшість економічного сектору міста займали поляки та євреї, в той час як у українців було доволі недобре становище в фінансовому та політичному плані, але автори вирішили що краще про це промовчати.

---

<sup>1</sup> Див 151.

Описам релігійних пам'яток, які відігравали дуже важливе значення для містян та гостей міста, виділено небагато місця, хіба щоб перелічити наявні церкви та костели і виділити пару церков з усіх. Такими стають Успенська церква (Волоська) та Собор Св. Юра, звісно про греко-католицьку віру тут не говориться, більше концентрується увага автора на русі опору українських громадян міста проти польського католицького ярма. Переліку релігійних споруд загалом нема, хіба що на сторінках з покажчиком пам'яток на вулицях міста, автор заявляє що можна здивуватись такій кількості костелів через те що «польські пани», цей образ буде зустрічатись не раз, набудували католицьких храмів що надати польського характеру місту. Вже згаданий покажчик вулицями Львова дуже наглядно показує масштаби перейменувань та насаджування соціалістичної, комуністичної ідеології через назви «вулиця Рози Люксембург», «Декабристів», «Комсомольська», «Кузнецова», «Ленина», «Советська», «Сталіна», «Сталінградська», звісно це пов'язано з політикою СРСР щодо вулиць, тому щоб не викликати у не дуже звиклих львів'ян обурення то існують такі вулиці як «Шевченка», «Франка», «Шашкевича», «Федорова», «Стефаника», «Міцкевича», «Краківська». Велика увага зосереджується на наданні українцям свого театру, опери та балету, появи українського університету та розширення значним списком ВНЗ та технікумів, шкіл. Радянські автори всіма силами переконують у тому, що з приходом більшовиків, жити у Львові стало значно краще у всіх сферах діяльності, але при цьому для контрасту з цими інноваціями, замовчується багато фактів, в порівнянні з якими вже не складається така райдужна атмосфера, наприклад дефіцит продуктів, насильне гоніння на роботу, нестача кадрів через вбитих євреїв та поляків, які переїхали на територію Польщі подалі від СРСР.

В основній частині путівника приділено більшу увагу опису заводів (Автопогрузчиків, Лампового, Львовсельмаш, Автобусного, Склозаводу, Залізобетону, Взуттєвого, Трикотажного та Кондитерського), та адміністративних будівель, від Залізничного вокзалу до Музеїв та картинних

галерей, і окремо присвячений розділ освіти та культурі. В цих пунктах зустрічаються образи «Індустріального міста», «Древнерусского міста», «Советський Львів», «Промисловий і культурний центр Радянської України». Паралельно з описами стрімкої модернізації міста та збільшення житлових фондів та успіхами у виробництві, пояснюється захоплення Львова активною маніфестацією і протестами за приєднання до Радянського союзу, або за соціалістичні/комуністичні переміни. Таким чином влада позначає свою присутність ще до приходу військ, як наприклад це робили поляки при описі Львова княжої доби та легітимним входом Казимира в «свої по праву володіння», чи євреї, які казали що вони були тут ще до князя Лева. Образ «Револьюційний Львів», який червоною ниткою йде через всі описи пам'ятників, біля яких проводились маніфестації, описи могил на кладовищі (загиблі солдати червоної армії, поховання яких було на місцевих кладовищах та окремо на меморіалі «Холм Слави», де була братня могила на подібі до тієї, що в Сталінграді). Тільки після опису Високого замку з приділеною увагою постаті Максима Кривоноса який тут загинув, та принагідно варто згадати що це саме той Кривоніс, який під час облоги міста спалив частину цього ж високого замку та приймав активну участь у вирізанні євреїв, які жили в цьому районі, як зазначається в польських путівниках. В наступних розглянутих путівниках історія облоги міста Хмельницьким буде більш детально розглянута як опір «полякам-панам-катам-католикам».

Цей путівник стає справжнім прикладом довідникового типу путівника від радянських авторів, та несе в собі мабуть усі традиції наступних путівників довідникового чи змішаного формату, при огляді далі, ми будемо зустрічати або схожу структуру написання путівника, або повторення образів.

Наприклад розглянемо путівник за 1968 рік, видавництва «Мистецтво» під назвою «Львов. Lviv. Очерк путеводитель»<sup>1</sup>, авторства В. Зорько. Путівник написаний двома мовами, російською та французькою мовами, зумовлено це

<sup>1</sup> Зорько В. Львов. Lviv. Очерк путеводитель. Київ : «Мистецтво», 1968. 120 с

орієнтацією не тільки на місцевого жителя міста, чи внутрішнього туризму, а і на іноземну аудиторію, чому саме французькою – невідомо, але як одна з найбільших європейських мов вона підходить для дублювання тексту. Після проведеного аналізу та перекладу французької частини тексту ми визначили, що образи та загалом текст повторюється, тому для зручності було розглянуто частину написану російською.

При умові огляду на іноземний туристичний ринок, радянська влада не висвітлювала в цьому путівнику побіжно центр та основну частину надала описам заводів та промислових здобутків міста, розуміючи цінність історичного центру міста з його мультикультурним минулим вирішило використовувати цей козир в рукаві для заохочення відвідувати СРСР, мовляв у нас теж є розмаїття архітектурних стилів та ще і близько до кордону.

В наданій історії життя міста Львів, повторюється традиційний перелік скільки Львову років, опис його стійкості перед ворожими навалами (в польську епоху перераховувались шведи, угорці, козаки, татари, австрійці, вже в радянських путівниках бачимо перелік шведи, поляки, татари, угорці, австрійці), та життя під окупацією різних держав. Поляки описані протягом усього путівника як буржуазний елемент, який пригноблював всі наявні в місті культури, аж поки не завоювала це місто Австрійська імперія. Не в'яжеться з попереднім твердженням в довідці про захоплення міста Казимиром III в 1349 році наступна фраза про стійкість та неприступність «древнего украинского города». Вже з приходом австрійської влади до міста, починаються процеси пов'язані з комуністичними маніфестами, страйками робочих та подібними акціями, що є приводом підтягнутись радянській владі та заявити про постійну підтримку місцевого населення ідей соціалізму та по натурі своїй львів'яни не люблять капіталізм. Можливо радянська влада мала на увазі львів'ян українців, адже поляки та євреї активно були залучені в ринкові процеси та займали повністю цю нішу, завдяки чому в оповіді до радянського періоду автор зазначає Львів як «Торгівельне місто», чомусь забуваючи про процеси

модернізації, культурне життя міста та його пам'ять. Також протягом всього путівника, та як ми побачимо потім повторюється і у його наступників, є всесильна велика любов до постаті українського поета Івана Франко, це можна пояснити його політичною діяльністю, класним соціалістичним образом пролетарія, його образ каменяра різко в'їдається в голову як сильний приклад для робочого класу. Тому його ім'я та прізвище носять на момент написання путівника вулиця, головний театр, університет, парк біля університету, скульптура та пам'ятник, меморіальна дошка. Радянська влада при обиранні кого ж з українського розмаїття літераторів чи артистів канонізувати вибирала з осторогою на реакцію суспільства, геній митця та звісно його походження, тому у Львові на той момент вулиці в основному названі в честь українських поетів, комуністичних лідерів (Звісно в цьому списку на першому місці В. Ленін, Роза Люксембург, Фрунзе) та російських поетів (вул. Тургенєва наприклад). Помітним в порівнянні з попереднім розглянутим путівником як автор формує образ Львова через фото та порядок проведення маршруту. В виданні 1960 року на перших сторінках з'являвся пам'ятник В. Леніну, вокзал, аеропорт, і тільки потім ратуша та інші споруди, з церквами в самому кінці щоб акцентувати на новій владі та новому обличчю міста, тут же першою фотографією стоїть історичний центр Львова, зображена ратуша, площа ринок, та видно каплиці сусідніх церков та костелів, та екстер'єр каплиці Боїмів. Ніби кажучи «Західне місто в радянській державі», автори заграють з іноземними туристами. Історичний центр зображено головним, хоч на той момент радянська влада вже хотіла переробити від свої ідеологічні потреби сучасну площу Соборну, на той момент Леніна, для проведення демонстрацій, парадів та відходити від центру міста на площі ринок.<sup>1</sup>

Маршрут починається з Високого замку та історії про руйнування замку поляками під час підступної окупації міста та героїчного захоплення споруди в часи облоги міста Богданом Хмельницьким та описом її як «визвольна війна

<sup>1</sup> Софія Дяк, "Творення образу Львова як регіонального центру Західної України: радянський проект та його урбаністичне втілення", Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 9-10, Харків, 2008;

проти іноземних пригнобчувачів», а вже після австрійці його геть розібрали, насипали курган та взагалі без поваги ставились до української спадщини. Наступним місцем є міський арсенал та порохова вежа, Домініканський костел та Успенська церква. Про останню люблять повторювати як про один з символів опору українців проти польського гніту та окатоличення. Далі по маршруту площа ринок, її кам'яниці, Вірменська церква, Львівський історичний музей, Етнографічний музей та Галерея українського мистецтва. Далі по маршруту нас зустрічають музеї Галана, Леніна та Франка, університет імені Франка та Політехніка. Доволі цікаво написано про причини приходу більшовиків в 1939 році, в путівнику пояснюється що західна Україна була під загрозою окупації германських фашистських військ, тому західноукраїнські робочі з обіймами зустрічали Червону армію, враховуючи що путівник читав не тільки місцевий житель, який в 1968 році ще ясно пам'ятає ці події, а для іноземця, то можна стверджувати що так радянська пропаганда відмивала брудні сторінки свого минулого та окупації заходу України. Вже в кінці путівника автор додає ремарку про сучасний радянський Львів, його щасливе життя в республіці та майбутні плани на розвиток міста, наприклад планували зробити більше зелених насаджень, зняти трамвайні колії та пустити тролейбуси по центру, в сучасному Львові багато чого залишилось тільки планами, хоча сам автор зазначає що «План – не мечта». Також в висновках до путівника після опису Холму Слави, кладовищ та місць соціалістичної слави звучать такі популярні образи: «Західна Україна», «Сировинний придаток Австрії/Польщі», «Соціалістичний Львів».

Наступним путівником є спеціалізоване видання «На зелених орбітах Львова»<sup>1</sup>, авторства В. Кучерявого виданого «Каменярем» в 1972 році. Цей путівник є маршрутним, а саме по всіх парках Львова, які як заявляє автор пізнавані на весь СРСР. Тут вже в вступі, автор пояснює важливу користь дерев в життя великого міста, фільтрація повітря, захист від пилу, вироблення кисню,

---

<sup>1</sup> Кучерявий В. На зелених орбітах Львова. Львів : «Каменярь», 1972. 105 с.

тощо стає в порівняння з викидами від автомобілів, пил з заводів та інші проблеми модернізації міста за радянським зразком. Тут же бачимо аналогію з столицею УРСР Києвом, а «Сивий Львів» обіцяє помолодіти від майбутніх зелених насаджень.

Відкриває путівник маршрут під назвою «Від Княжого міста до Зелен-саду», в якому наведена історична довідка про гору на якій був побудований замок і його історія нівечення польським королем Яном Казимиром, а далі і владою Австро-Угорщини. Навіть в виданнях про парки, ми можемо спостерігати офіційно затверджену історію заснування та життя міста Львів. Протягом опису життя міста під владою Польщі та Австрії, автор зазначає що з процесом модернізації та розвитку залізничного сполучення, Львів став «транспортним вузлом імперії», через що місто почало будуватись на більше звертати увагу на озеленення території. Автор посилається на початок активного озеленення якраз в часи проведення Крайової (Промислова за визначенням автора) виставки в 1894 році, приєднання більшості сіл навколо Львова до території міста в 1930 році, але це все пил в порівнянні з забудовою, яку несе з собою радянська влада в 1939 році і яку відчуває на собі Львів в межах УРСР. Описані парки ім. Франка, Стрийський, Леніна, Кайзервальд, Погулянка, Дружба та інші парки, які не несуть в собі великої кількості образів, крім поганих поляків, яких автор засуджує майже за всі дії щодо благоустрою та озеленення міста. Найцікавіше в аспекті дослідження образів буде розділ з насадженнями в районі Пагорбу Слави. Проект будівництва меморіалу та військового кладовища одразу після повторної окупації радянськими військами міста Львів, позначений крім меморіальних дощок та пам'ятників Вітчизні матері символічними деревами (плачуча верба). Також частиною меморіалу є могила Миколи І. Кузнєцова, героя радянського союзу та канонізованого розвідника.

Загалом в путівникові зустрічається не так багато образів міста, через специфіку видання, але через більш детальний опис вже сучасних нових радянських парків чи монументів ми бачимо акцентування в тексті, та майже

всі дії попередньої влади засуджуються, і на контрасті з ними, радянські плани та їх виконання не здаються такими захмарними, проте варто підкреслити що свою роль в озелененні Львова, УСРС виконав. До прикладу іншування та акцентування в стрийському парку, пам'ятник Кілінському не позначений ніяк та просто слугує скульптурою заради скульптури, коли ж монумент слави в парку Богдана Хмельницького описаний майже на сторінку з притаманною радянським авторам емоційністю.<sup>1</sup>

Наступним є путівник друге видання якого побачило світ в 1974 році від видавництва «Каменярь» під назвою «Львів. Львів. Львів. Львів. Львів.»<sup>2</sup> авторства І. Деркача. Путівник змішаного типу, має в собі декілька розділів, в першому описана історія міста Львів, в наступних розділах, путівник пропонує походити центром міста, зосереджуючись в основному на пам'ятках саме адміністративних та культурних, релігійні споруди геть не представлені крім собору Св. Юра як оплоту православної віри, опісля опису історичного центру, більша частина путівника складається з огляду досягнень радянської влади за період її панування на території міста Лева. Варто зазначити що друге видання путівника перекладено на російську з оригіналу української, що може сказати про всесоюзний статус путівника містом та може вказати на його популярність та поширення поза межами заходу України, або всієї УРСР.

Історія міста починається ще з часів розпаду Русі та появи Галицько-волинського князівства, такий далекий відхід до часів русі зумовлений підв'язкою в подальшому до слова «русский», щоб складалась логічна картинка і не виникало питань. Як і в першому оглянутому путівникові, автор зазначає що проживали на цій землі русини українці, і ніхто більше, цей образ «виключно руського Львова» за княжих часів не підкріплюється жодним джерелом, навпаки, вже після захоплення міста поляками, набігають іноземці аби володарювати у місті та над русинами, яких потім поляки виганяють за

<sup>1</sup> Софія Дяк, "Творення образу Львова як регіонального центру Західної України: радянський проект та його урбаністичне втілення", Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 9-10, Харків, 2008;

<sup>2</sup> Деркач І. Львов. Львов. Львов. Львов. Львов. Львів : «Каменярь», 1974. 100 с.. Львів

брами нового польського міста після знищення княжого міста і старих мурів. Як і в попередньому путівнику, католики, які представлені народами-гнобителями поляками, німцями, вірменами, австрійцями, обвинувачені не тільки у національному приниженні та позбавлення прав українців, а ще і виконання злих підступних «планів Ватикану». Церковний собор, за яким Греко-католики об'єднувались з Православними, ламала ідею і голови радянським авторам, тому в подальшому вони продовжують називати їх просто православними<sup>1</sup>, особливо цікавим є висвітлення діяльності Львівського братерства, та автор висвітлює важливість їх спілкування з культурними центрами України та Росії.

Окремим важливим етапом описане повстання Богдана Хмельницького та його облога міста Львів. Як і в путівниках радянської доби раніше та пізніше висвітлених в розділі, Богдан Хмельницький постає для радянської влади як символ опору буржуазним та католицьким колонізаторам, та як борець з класовою нерівністю та боротьбою за долю звичайного кріпосного жителя заслужив собі місце в пантеоні українських діячів зручного у висвітленні для радянського режиму. Не в останню чергу полюблений Хмельницький авторам через договір з Москвою, але при описі облоги Львова він постає більше як борець за православну віру, зважаючи на релігійний тип мислення того часу та аби висвітлити більш достовірно інший погляд на подію, автори використовують саме релігію, хоча на момент видання путівника вже активний закон про антирелігійну компанію.<sup>2</sup> Крім того, в путівнику зазначається що під цюкуюською силою, польські гарнізони склали зброю і покійно впустили Хмельницького у місто, але він звідти вийшов, бо мав відступити.

Польські та австрійські відносини ніяк не зображуються протягом усієї історичної довідки, скоріше австрійці просто існують на фоні, поки поляки

<sup>1</sup> Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків; пер. з англ. Н. Кочан ; за ред. О. Турія. – Львів: Вид-во Укр. Католиц. Ун-ту, 2005. – XVIII, 265, [2] с., [7] арк. іл.

<sup>2</sup> Мочкін С. Сакральні пам'ятки західних областей УРСР в умовах антирелігійної кампанії 1958–1964 років// Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк 2015. Вип. 5 (306). - С.135-141

займаються пригніченням православних. Австрійська влада зображена як феодална негативна структура, яка використовує Галичину та Львів як інструмент, а не радиться з нею чи має за рівну столицю серед інших столиць. Неодноразово повторюється образ «Знедоленого міста», в якому поляки і німці займають виключно вищі посади, а українці виключно нижчі для контрасту та зображення жертвності українського народу. «Відсталий сировинний придаток» Австрійської імперії, так часто називають автори путівника Галичину, цікаво порівняти ставлення австрійців та поляків в своїх путівниках щодо цієї тези, адже в них Львів завжди є гордим містом з розвитком у всіх сферах діяльності. Кінець 19 століття описаний початком маніфестацій в підтримку соціалізму та початку розповіді про українців як будителів та перших комуністів на Галичині. Крім розповідей про розгроми буржуазних імперій та кількості страйків робітників на малочисельних заводах, в 1919 році автори надають нам образ «українських буржуазних націоналістів які допомогли панській Польщі знову захопити Галіцію», висвітлення бійців У.Н.Р. зрозуміло що будуть висвітлені в негативному світлі в більшовицькому путівнику, найцікавіша тут відсутність згадок про боротьбу Західної Української Народної республіки, проголошення її незалежності, листопадовий чин і події до повторної окупації Польщею Галичини. Окремої уваги заслуговує описане поховання одного з протестувальників в 1936 році під час однієї з маніфестацій народного фронту за національне звільнення від буржуа, був застрелений безробітний В. Козак, поховання якого перетворилось в маніфестацію та його труну несли біля пам'ятника А. Міцкевичу, яке так полюбилось львів'янам соціалістам.

Під час першої окупації міста в 1939 році, автор описує що було знищено безробіття, відкриті нові школи, установи, але по факту життя львів'ян значно посумнішало через дефіцитність товару, колгоспізацію та все що витримала на собі наддніпрянська Україна в перші роки існування СРСР. Протягом наступної розповіді про життя Львова в роки після Другої світової війни, автор

використовує певний ряд образів, який повторюється з року в рік незалежно від назви та автора путівника радянської доби: «Соціалістичний Львів», «Індустріальне місто», «Місто розвитку», «Місто музеїв», «Культурне місто», «Місто трудової слави». Згадка «Українське місто» лунає тільки на початку історії, в «княжому місті», далі українці набувають образу «Православні», а опісля без етнічної приналежності просто «Львів'яни».

Буде важливим зазначити згадки євреїв, їх культури, пам'ятки архітектури та освітні будівлі, а точніше їх відсутність. Євреї були незручними для висвітлення радянським авторам, по-перше, варто було описувати ще один народ, який потерпав від гніту, але не від класової нерівності, бо більшість євреїв складала інтелігенція, ремісники, торгівля та прошарок бідноти, яка жила в гетто. В радянських путівниках присутня згадка при проході по колишній «Бляхарській» вулиці синагоги «Золота роза». На момент виходу путівника в 1974 році це єдина згадка про євреїв з 1960 року.

Наступним путівником радянської доби є «Львов. Три дня знакомства с городом»<sup>1</sup>, який вийшов в 1984 році автором якого є Р.М. Стефанчишин за допомогою видавництва «Каменяр» двома мовами, російською та англійською. Принагідно до цього твору можна надати карту опис «Львов:туристическая схема.» від 1988 року видавництва «Каменяр»<sup>2</sup>, адже сама по собі як путівник працює так собі, через брак тексту та описів пам'яток, але надана карта міста з детальними позначеннями маршрутів, пам'яток та визначних місць, які зустрічаються текстом нижче.

На цей раз, автори надали перевагу англійській, а не французькій мові, що є більш логічним рішенням для 1984 року. Відмінностей між розділами написаними російською та англійською немає, єдине що вибиває з колії це відсутність англійською всього крім самих маршрутів по місту. Путівник більше походить до сучасного формату з передмовою автора та побудований за

<sup>1</sup> Р.М. Стефанчишин. «Львов. Три дня знакомства с городом». 1984р. видавництво «Каменяр»

<sup>2</sup> Львов:туристическая схема. Москва : Главное управление геодезии и картографии при совете министров СССР., 1988. 4 с.

маршрутним принципом, надає нам 4 маршрути: 1) Вічний вогонь благодатної пам'яті, 2) Місто - робітник, місто - вчений, 3) По площам, вулицям, проспектам, 4) Місця заповітні. Варто зазначити що на початку путівника пише задачі видання, а саме ознайомити туристів з «місцями трудової, бойової та революційної слави з найбільш цікавими історичними, художніми та архітектурними пам'ятками Львова – великого індустріального, наукового, та культурного центру УРСР.» З цього ми вже можемо виділити домінуючі образи міста в путівнику, а саме «Місто-робітник», «Місто-герой», «Індустріальний, науковий, культурний центр» та «Місто трудової, бойової та революційної слави».

В передмові автора, він вже будує для нас історичний опис міста, починаючи оповідь з заснування Данилом Галицьким, обрисами життя міста, а саме як ремісники, робітники, селяни побудували місто та обороняли його від чужинців ніколи не втрачаючи орієнтири. Потім етап окупації Польщею, але окремо зазначено боротьбу українців в часи визвольної війни Б. Хмельницького, Австрійський період, та період незалежної Польщі та початку активного революційного життя міста, та вже набагато детальніший є опис міста за радянського правління. Путівник є чудовим прикладом ідеологічно забарвленого покажчика містом, варто визнати дуже зручним і з своїми родзинками, таких як кожен маршрут закінчується на початку першого і щоб обійти 4 маршрути вистачить одного дня.

В першому маршруті «Вічний вогонь благодатної пам'яті» ми пройдемо повз меморіальний комплекс Холм Слави, з усіма його пам'ятниками розвіднику Н. Кузнецову, поету Галагану, окремо зупинитись пропонує видання на воїнський меморіал та личаківське кладовище. Потім видання проводить нас по історичному музею, парку ім. Богдана Хмельницького, музею арсеналу та пам'ятнику бойової слави радянської армії. Яскраво постають образ міста як «Місто-герой», «Львів - фортеця на захисті від фашистської навали». Загалом весь настрій цього маршруту подавлений, це не дуже приємна прогулянка

містом, яка формує у тебе уявлення про Львів як будь яке місто України, в цьому описі місто втрачає свої визначні риси та зливається з великими містами по типу Києва чи Харкова. Велике значення для формування загального образу міста у туриста, особливо іноземного. Пам'ятники та меморіали формують пам'ять міста, а в цьому випадку прогулянка знаменує кількість та масштаби позначеного радянськими військовими міських просторів.

Другий маршрут під назвою «Місто - робітник, місто - вчений», веде нас заводами та освітніми інституціями. Протягом всього маршруту нам будуть представлені «Львовприбор», Автобусний завод, видавництво «Вільна Україна», УНІІ, Автовокзал, Академгородок, ПО «Кінескоп» та Політехніка. На сторінках путівника в цьому розділі зустрічаються такі образи як «Вчене місто», «Місто студентів», «Індустріальне місто», «Місто трудової слави», «Сучасне радянське місто». Більша увага приділена все таки заводам та виробництвам, в той час як історія освітньої діяльності українців залишається не висвітленою.

Третій розділ обіцяє бути більш насиченим на інформацію про життя міста під назвою «Індустріальний, науковий, культурний центр». Маршрут побудований вулицями, площами та скверами міста, про які хоче поговорити автор та виділити їх в окремий розділ. Четвертий (Місто трудової, бойової та революційної слави) також має таку будову і не сильно відрізняється по наповненню від третього, теж опис вулиць та інколи пам'яток. Підбиваючи підсумки за двома маршрутами, прослідковано висвітлення та згадки образів записаних у темах маршрутів, звісно вони підкріплювались великим об'ємом інформації яка надавалась «в лоб», або через велику кількість повторів, як наприклад з травневими страйками чи кількість маніфестів робочих.

Отже, путівники радянського періоду мають в собі великий обсяг образів та варіантів обличчя міста Львів. Ми бачимо як з 1960 р. до 1984 року формуються нові образи та велика кількість новітніх облич міста зумовлена зміною підходів держави до ведення туристичної політики, зміна самої держави та її типів

мислення (з релігійного до атеїстичного), культурна політика щодо населення міста, його складові, адже через нацистські погроми та прихід СРСР зменшилась в рази кількість єврейського та польського населення міста. Різка зміна акцентів «догори ногами» ставить в цікаве положення туриста, який до цього читав чи відвідував Львів за часів Австрійської імперії чи Польської держави. Українська громада міста отримала широке та детальне висвітлення історії громади, але в більшості це саме опис вже радянського періоду з моменту першої окупації в 1939 роках. На відміну від української, представлення польської громади змінилось докорінно від статусу домінуючої головної нації до злих катів та пригноблювачів, буржуазного та класового елемента, ворога, прислужника Ватикану. Поляки не отримують потрібної уваги, як мінімум через їх кількість на її вплив на політичне, культурне та освітнє життя у місті, добрі вчинки та постанови польської влади або замовчуються, або бігло згадуються між рядками. Єврейська громада зовсім не висвітлюється в наведених вище путівниках радянського часу. Хоч їх кількість значно зменшилась та їх голос став не такий помітний як раніше, автори вирішують зовсім не приділяти уваги іудеям, враховуючи їх вклад в життя та історію міста. Радянський союз використовуючи всі підручні засоби формує нові, абсолютно незалежні від минулої доби образи міста, в яких чітко прослідковується всесоюзна тенденція до висвітлення міст, де акцент робиться не на культурній та історичній знаковості міста, а на його сучасних надбаннях будь то великі кількості вищих навчальних закладів, чи заводів, чи виробництв, чи тих самих житлових масивів. Засилля ідеологічного впливу на авторів під час написання та цензурування путівників є неймовірно великим, та помітно впливає на формування нових міських просторів та маркерів оновленого радянського міста.



## ВИСНОВКИ

В дослідженні образів міста Львів в міських путівниках доби Австро-Угорщини, Польщі та УРСР ми постарались виокремити та показати формування і зміни в обличчі міста від видання першого путівника Львовом в 1871 року Антоні Шнайдером до 1988 року, де розглянули кардинально інший формат мапи-путівника з маршрутами містом від невідомого автора. Навіть на цьому прикладі видно наскільки сильно розвивався жанр путівників у Львові та через них побачимо еволюцію образів міста. Австрійська доба формувала перші путівники через великі політичні рішення всередині імперії, такі як надання автономії Львову та розширення прав польській громаді, за рахунок чого польська община піднялась та почала активно змінювати обличчя міста з германізованого на польське, що і проявляється в перших путівниках польською мовою. Протягом панування над містом Австрійської влади укріплюється на формується нове обличчя «Польського Львова», «Фронтowego міста», «Останнього оплоту європейських цінностей», «Оплоту польської культури», «Торгівельного міста», «Мультикультурного міста», за рахунок великих подій в стилі з'їздів лікарів чи Крайової виставки 1894 року, ці образи просувались на широкий загал. В науковій роботі, ми виокремили етапи розвитку образу Львова в Австрійський період від «Культурного міста» до «Торгівельного» та «Промислового», а потім назад до «Міжетнічного» та «Культурного міста», але вже з поєднанням образу «Останнього муру Польщі». Це зумовлено великою участю поляків у житті міста та домінантна позиція серед інших народів населених у Львові, Австрійці видавали путівники німецькою мовою та це не допомогло в ситуації. Поляки продовжували домінувати в дискурсі кінця XIX ст. початку XX ст., що і зумовило легкий перехід в путівниках з австрійського на «виключно польський» образ міста вже під час Польської держави в 1920-1930-ті рр.. Тут також завдяки вже вкоріненому образу «Польського міста», поляки продовжують цей наратив, інколи заходячи задалеко в своїх теоріях, наприклад як Ян Сас Зубрицький почав заявляти про відсутність русинів при заснуванні міста та приходу на

землю Галичини першими поляків. На формування польських поглядів на історію та обличчя міста Львів сильно вплинула Перша світова війна та українсько–польське повстання, придушення якого стало наріжним каменем путівників цієї доби. Також польський період характеризується появою першого українського та першого єврейського путівників, які наповнені образами «Княжого міста, «Українського міста», в той час як єврейська громада видала свій путівник польським містом, де заявлялись права і свободи єврейської громади, в путівнику є запропонована ідея що євреї були тут завжди ще до приходу Русі на ці землі та заслуговують більшого та ширшого спектру прав. Радянський період же виступає окремим скелетом в шафі, адже його структура, наповнення, зміст і образи які зустрічаються в путівниках відрізняється від релігійних австрійських та польських періодів в житті міста. Так, наприклад в радянському періоді показані зовсім відмінні від попередників образи міста, а саме «Місто Герой, Місто трудової слави, Соціалістичний Львів, Індустріальне місто, Культурне місто, Місто – робітник, Советський Львів, Промисловий і культурний центр Радянської України, Радянське місто». На формування радянських путівників активно впливала Друга світова війна та жовтнева революція, що яскраво видно на сторінках міських путівників.

Кожна владна система мала свій підхід до висвітлення обличчя міста, це могло бути як через жанр або тип путівника, який використовує автор, так і спеціалізовані, або ексклюзивні видання для вузького кола спілкування чи продажу. Також до підходів висвітлення міста можна віднести авторський підхід до вивчення міста через певні пам'ятки, тощо. Наприклад, якщо автор з релігійним типом мислення та бажає написати путівник, в 99% випадку на перших сторінках будуть костели, церкви і синагоги. Саме тому протягом двох перших розділів, майже кожен путівник має схожу структуру з великим висвітленням релігійних споруд, але вже в радянському союзі через розповсюдження атеїзму та зменшенню польської та єврейської складової міста, релігійні споруди відходять на другий план, а першими вимальовуються

образи міста через опис заводів, інфраструктурних підприємств та культурних пам'яток Львова. Тому можна побачити ставлення різних владних структур до культурної спадщини, поляки та німці наголошували на важливості для міста латинських церков чи збереженні польського характеру міста через адміністративні установи, коли в радянський час, автори наголошували на нових меморіальних спорудах, та необережно ставились до історичного центру міста через ворожість та образу «іншого» у вигляді поляків та католицизму. Можемо припустити, що для поляків збереження історичних та культурних пам'яток означало укріплення своїх позицій, які вони набудували з кінця XIX століття, а для радянської людини у Львові було важливіше виокремити пам'ятки старі і нові які прив'язували б СРСР до цього регіону і міста.

Попри абсолютно різні підходи до того, що формує оформлення обличчя міста, ми можемо спостерігати протягом досліджуваного періоду поступове формування та вкорінення в міський ландшафт образів, які повторюються незалежно від періоду панування тих чи інших режимів. Образи Львова як «Торгівельного міста», «Культурного міста», «Промислового міста», «Мультикультурного міста», «Історичного міста», «Міжконфесійного міста» повторюються та присутні в усіх путівниках, що надає нам свідчення про спільні образи Львова в міських путівниках доби Австро-Угорщини, Польщі та УРСР. Також варто зазначити, хоч і через кардинальну різницю в особистостях авторів та їх релігійних, політичних вподобань, ці образи поступово вплітаються в їх уявлення міста. Автори зіграли дуже велику роль в формуванні обличчя Львова, адже є велика різниця між львів'янином баварського походження, польським націоналістом та київським соціалістом. Так, наприклад, ми можемо спостерігати героїзацію одного режиму та іншування інших, особливо це видно на прикладі історичних довідок, де поляки сильно применшують, або зовсім не згадують період князювання Лева та русинів, при цьому підносячи польську культуру та вклад в розвиток міста, українці роблять акцент на етапі заснування міста і позначають мсто українським, висвітлюючи

неприємні нюанси польського панування, звісно радянські автори же акцентують увагу на княжому місті як «Древнерусском», «Православному» Львові та активно формують «злого пригнічувача інших народів та конфесій» в образі поляків.

Під час дослідження ми визначили що об'єкти які найчастіше підкреслювались поляками та німцями в період Австро-Угорщини до 1939 року були латинські собори, костели та церкви, через які не тільки формувалась польська культура, але і була важливим важелем впливу на прихожан. Радянською владою підкреслюються українські церкви тільки у випадку коли потрібно зіграти на контрасті між православ'ям і католицизмом чи іудеями, в основному були представлені нові пам'ятники комуністичним діячам, або культурна складова міста, але з нюансом про саме українську культуру та радянську. Замовчувались дуже часто в багатьох періодах єврейська громада та її архітектурна та культурна спадщина. Євреї стають найбільш не репрезентативною нацією представленою в путівниках всіх етапів розвитку від австрійського до кінця радянського.

## СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Деркач І. Львов. Львов. Львов. Львов. Львов. Львів : "Каменяр", 1974. 100 с.
2. Зорько В. Львов. Lviv. Очерк путеводитель. Київ : «Мистецтво», 1968. 120 с.
3. Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич, авт. передм. Я. Д. Ісаєвич, упоряд. Б. З. Якимович, худож. В. М. Павлик. – Львів: Каменяр, 1991. – 165,[2] с. : іл.
4. Кучерявий В. На зелених орбітах Львова. Львів : "Каменяр", 1972. 105 с.
5. Листопадові дні 1918 р. : з іл. і шкіцами / Олекса Кузьма. – Львів: Накладом авт., 1931. – 443.
6. Львів : провідник / М. Голубець, Л. Л. – Львів: Червона калина, 1925. – VIII, 179 с., [21] арк. рекл. : іл.
7. Львов : путеводитель / А. Пашук, І. Деркач. – Львов: Книжно-журнальное изд-во, 1960. – 142 с.
8. Львов:туристическая схема. Москва : Главное управление геодезии и картографии при совете министров СССР., 1988. 4 с.
9. Стефанчишин Р. Львов. Три дня знакомства с городом. Львів : "Каменяр", 1984. 120 с.
10. Barański F. Przewodnik po Lwowie. Lwów : nakł. Księgarni H. Altenberga ; Z drukarni "Słowa Polskiego", 1902. 229 s.
11. Bezpłatny przewodnik po Lwowie. Miejsce Piastowe : nakł. Towarzystwa św. Michała Archanioła, 1934. 21 s.
12. Gojawiczyński A. Przewodnik po lwowie. Lwów : "Reklama Polska", 1926. 80 s.

13. Hölzel I. Lwów, miasto zabytków i pamiątek historycznych (wiek XIII-XX) : przewodnik wydany w 700-letnią rocznicę założenia miasta. Lwów : P. Hölzel, 1937. 12 p.

14. Ilustr. przewodnik po Lwowie : z wykazem ulic i planem orientacyjnym miasta. Lwów : Gazeta Mieszkaniowa, 1933. 67 s.

15. Ilustrowany przewodnik po Lwowie i Powszechnej Wystawie Krajowej / L. Herzmanek i in. Lwów: Towarzystwo dla Rozwoju i Upiększania Miasta, 1894. 170 s.

16. Janowski L. W wielkim Lwowie. Czego należy przestrzegać o czym pamiętać w mieście. Lwów : Starszy Komisarz Magistratu i Kierownik M. Urzędu II. dz, 1932. 79 s.

17. Janusz B. Przewodnik po Lwowie : z planem miasta. Lwów : nakł. Wydawnictwa „Wszechświat”, 1922. 84 s.

18. Krótki Przewodnik po Lwowie i okolicy : z planem i 13 ilustracjami. Lwów : Krajowy Związek Turystyczny, 1910. 63 s.

19. Krótki przewodnik po Lwowie i okolicy. Lwów : Krajowy Związek Turystyczny, 1910. 68 s.

20. Kunasiewicz S. Przewodnik z Krakowa do Lwowa, Podhorzec, Powołczysk, Brodów, Słobody Rungurskiej, Czerniowiec i po Lwowie. Lwów : Tow. Politechniczne, 1886. 239 s. Biblioteka Narodowa.

21. Kunasiewicz S. Wilda przewodnik po Lwowie z zarysem historii miasta. Lwów : K. Wild, 1878. 160, 32 s. Biblioteka Narodowa.

22. KUSCHNIR W. «Ukrainische Rundschau, «Ruthenische Revue.». Monatsschrift für das gesamte Leben des ukrainischen Volkes. Herausgeber und Redakteur., 1908. 561 S.

23. Mochnicki E. Miasto Lwów w okresie samorządu 1870-1895. Lwów : Z drukarni W. A. Szyjkowskiego ; nakł. Gminy Król. Stoł. Miasta Lwowa, 1896. 709 s.

24. Orlowicz M. Ilustrowany przewodnik po lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta. wyd. 2. Lwów-Warszawa : zjednoczone zakłady kartogr. i wydawnicze tow. Naucz, szkół średn. i wyż. S. A., 1925. 273 s.

25. Orlowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Lwów, 1920. 136 s

26. Piotrowski D. J. Lemberg und umgebung (żółkiew, podhorce, brzeżany und and.). handbuch für kunstliebhaber und reisende. Lemberg : national institut ossolineum leMBERG., 1918. 300 s.

27. Prokoptschuk D. G. Das ukrainische lwiw leMBERG. MÜNCHEN : Deutsch - ukrainisch e Gesellschaf t unter Mitwirkung der Ukrainisdien Freien Akademie der Wissenschaften Verlag Ukraine, Mündien 5, Rumfordstraße 19, 1954. 97 s.

28. Reichman F. S. Ilustrowany skorowidz stołecznego miasta Lwowa z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej roku 1894. Lwów : Z drukarni J. Czańskiego, 1894. 191 s.

29. Rudnyckij S. Ukraina, Land und Volk ; eine gemeinfassliche Landeskunde. WIEN : VERLAG DES BUNDES ZUR BEFREIUNG DER UKRAINA IN KOMMISSION FÜR DEN BUCHHANDEL., 1916. 465 s.

30. Sas-Zubrytsky J.-K. Pamiątkowy przewodnik po Lwowie. Lwów : A. Zamorski i A. Link, 1927., 1927. 111 s.

31. Schall J. Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie. Lwów : "Ewer", 1935 (Lwów : Lwowska Druk. Nowoczesna),, 1935.

32. Schneider A. Przewodnik po Lwowie. Lwów : Gybryniewicz i Schmidt, 1875. 170 s. Biblioteka Narodowa.

33. Schneider A. Przewodnik po mieście Lwowie. Lwów, 1871. 67 s. Biblioteka Narodowa.

34. Short guide to Lemberg and surroundings. Lemberg : Society for the Promotion of Foreign Travel in Galicia (Kraków : Druk. Literacka)., 1912. 68 s.

35. Wyszynski F. Krótki przewodnik po Lwowie. Warszawa : nakł. WAW Warszawska Agencja Wydawnicza, 1922. 40 s.

36. Zipper A. «Führer durch die allgemeine Landes-Ausstellung sowie durch die königl. Hauptstadt Lemberg». Lemberg : Verl. der Ausstellungs-Direction, 1894. 123 S.

37. Авраменко А. Репрезентація польського національного проєкту у міському просторі Львова за часів Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі. Україна Модерна. URL: <https://uamoderna.com/md/reprezentacziya-polskogo-naczionalnogo-proektu-u-miskomu-prostori-lvova-za-chasiv-avstro-ugorshhini-ta-mizhvoennoi-polshhi/> (дата звернення: 01.05.2025).

38. Бетлій О. В. Міська історія: окреслення дослідницького поля. «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2018. Вип. 26. С. 1–9.

39. Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів : Вид-во Старого Лева, 2022. 624 с.

40. Венгер Н. Групова етнічна та конфесійна самопрезентація на початковому етапі існування міста (на прикладі м. Катеринослав 1776–1870-х років). У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. 2021. № 1. С. 456–471.

41. Владислава Москалець. "Музей єврейської громади у Львові". Інтерактивний Львів (Центр міської історії, 2024). URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/jewish-museum/>

42. Головата Р. «Загальна крайова виставка Галичини. Як готували | Як відвідували. Віртуальна прогулянка | Інтерактивний Львів». Центр міської історії. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/exhibition-before-m/> (дата звернення: 01.05.2025).

43. Гонсьоровський С. Ідентичність львівського єврея першої половини XX століття на прикладі історика Якуба Шалля (1889–1942). ЛЬВІВ: місто – суспільство – культура Збірник наукових праць. 2017. Т. 10, № 2. С. 357–366.

44. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини). Роман Лозинський; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 355

45. Єремеев П. Події міської історії в путівниках по Харкову. У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. 2021. № 1. С. 132–155.

46. Козлова І. Образ міста Львова у часовій ретроспективі: зміна символічних акцентів (на прикладі аналізу туристичних путівників). Український соціологічний журнал. 2017. № 1-2. С. 1–10.

47. Котова С. "Образ чужого" і "образ ворога": "імагологія" в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 4. С. 20–24.

48. Лазарович М. «П'ємонт» українського національного відродження (Східна Галичина у другій половині XIX – на початку XX століття). Наукове видання «Тернопіль. «Економічна думка»». 2003. ISBN 966-99230-0-1

49. Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За редакцією Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – Том 8. – Частина 1: Влада і суспільство. – [Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск'2012]. – 476 с. Роман ГОЛИК, Lwów проти Львова: боротьба за місто 1918–1919 років в уявленнях українців та поляків Галичини міжвоєнного періоду.

50. Минуле, сьогодення і пам'ять: новий погляд на єврейський Львів. Віртуальна прогулянка | Інтерактивний Львів URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/storymaps/jewish-lviv/> Дата звернення 10.05.2025

51. Мовна М. Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772—1918). Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 70-81. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000064801>

52. Мовна М. Володимир Шухевич як автор першого цілісного україномовного блоку «провідник по Львові» «провідника по виставі краєвій у Львові» (1894). Народознавчі зошити. 2021. № 4 (160). С. 947–952.

53. Мовна М. Два путівники Львовом Богдана Януша. Народознавчі зошити. 2023. № 6. С. 1416–1423.

54. Мовна М. Львів у туристичних путівниках другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2020. 227 с.

55. Мовна М. Путівники Львовом, видані у міжвоєнний період (1919–1939): історіографічний аспект. Народознавчі зошити. 2013. Мовна М., 2013. С. 1–18.

56. Мовна м. Якуб Шалль та Ізидор Гьольцель: представники єврейської путівникової візії Львова 30-х рр. ХХ ст. Народознавчі зошити. 2018. № 5. С. 1239–1244.

57. Мовна, Маріанна. Путівники Львовом радянського періоду [Текст] / М. Мовна // Народознавчі зошити. — 2014. — № 2. — С.361-365.

58. Москалець В. Мешкати поруч? Суспільні та етнічні групи у просторі Львова кінця XIX століття. [lvivcenter.org](http://lvivcenter.org). URL: <https://www.lvivcenter.org/discussions/lviv-social-and-ethnic-groups/> (дата звернення: 12.09.2024).

59. Мочкін С. Сакральні пам'ятки західних областей УРСР в умовах антирелігійної кампанії 1958–1964 років// Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк 2015. Вип. 5 (306). - С.135-141

60. Осередчук М. А. Громадський простір Львова на зламі XIX-XX століть / М. А. Осередчук // Гуманітарний журнал. - 2013. - № 3. - С. 116-127. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj\\_2013\\_3\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2013_3_13)

61. Осьмак В. А. Путівники XIX – початку XX ст. Як складова київського тексту (до постановки проблеми). Наукові записки. Теорія та історія культури. 2009. Т. 88. С. 1–4.

62. Плекан Ю. Українсько-польсько-австрійські відносини наприкінці XIX - на початку XX ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2009. Вип. XV. С. 1–7.

63. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX - початок XX ст.) : [монографія] / Д. М. Чорний; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 301 с.: табл. – ISBN 966-623-323-1.

64. Поллак, Мартін До Галичини. Про хасидів,гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка зниклим світом Східної Галичини та Буковини / Мартін Поллак; переклад з німецької Нелі Ваховської. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2020. – 272 с.

65. Посохов С. І. «Свої, «чужі», «інші»: проблеми та перспективи імагології. Харківський історіографічний збірник. 2016. № 15. С. 1–14.

66. Посохов С. І. Метафори як засіб репрезентації міста в путівниках по харкову.

67. Путівники Львовом (друга половина XIX - початок XXI століть) [Текст] : іст.-культурол. дослідж. / Маріанна Мовна ; Львів. нац. акад. мистецтв. - Львів : ЛНАМ, 2014. - 230, [1] с. : іл. - Бібліогр.: с. 103-122. - ISBN 978-966-8734-30-4

68. Склокіна І. Путівники як джерело. [www.lvivcenter.org](http://www.lvivcenter.org). URL: <https://www.lvivcenter.org/updates/guide-books-as-a-source/> (дата звернення: 01.05.2025).

69. Софія Дяк, "Творення образу Львова як регіонального центру Західної України: радянський проект та його урбаністичне втілення", Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Випуск 9-10, Харків, 2008;

70. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків; пер. з англ. Н. Кочан ; за ред. О. Турія. – Львів: Вид-во Укр. Католиц. Ун-ту, 2005. – XVIII, 265, [2] с., [7] арк. іл.

71. Чеботарьова А. Нові львів'яни та їхнє місто "Рогатка". Складні сторінки спільної історії: розповідаючи про другу світову війну у львові джерела та моделі фінансування місцевої культурної спадщини. 2019. С. 268–272.

## РЕЗЮМЕ

до дипломної роботи на тему:

«Образ Львова в міських путівниках (кін. XIX ст. – кін. XX ст.).»

студента історичного факультету

Морозова Олега Дмитровича

У дипломній роботі, нами була поставлена мета визначити та порівняти образи міста Львів в період панування Австро-Угорського, Польського та Радянського владних режимів на прикладі міських путівників, а також дослідити формування та зміни образу Львова. Важливою складовою дослідження було визначити замовчування невисвітлених фактів про населення та місто та сформулювати більш об'єктивний погляд на події. При виконанні завдань ми порівняли підходи до зображення Львова у путівниках різних періодів, виявили схожості та відмінності в їх ставленні до культурної спадщини та народів, які населяли місто. Робота складається з трьох розділів, в першому проаналізовано 12 путівників доби панування Австро-Угорщини у Львові, в другому досліджено 13 міських путівників Львовом вже за період Польщі та в третьому розділі роботи був проведений аналіз Радянського періоду в історії міста Лева спираючись на 6 путівників.

Протягом нашого дослідження в дипломній роботі було висвітлено формування та підґрунтя для образів «Австрійського Львова»: «Польського Львова», «Фронтового міста», «Останнього оплоту європейських цінностей», «Оплоту польської культури», «Мультикультурного міста»; «Польського Львова»: «Останнього муру Польщі», «Виключно Польського міста», «Княжого міста», «Українського міста», «Культурного міста»; «Радянського Львова»: «Місто Герой», «Місто трудової слави», «Соціалістичний Львів», «Індустріальне місто», «Місто – робітник», «Советський Львів», «Радянське місто». Крім визначених образів Львова, було досліджено замовчування українського та єврейського народів та їх висвітлення в різних виданнях, ставлення та зміна акцентів щодо пам'яток міста, залежно від автора та періоду

## SUMMARY

to the thesis on the topic:

«The Image of Lviv in City Guides (late nineteenth century - late twentieth century).»

by student of the Faculty of History

Morozov Oleh Dmytrovych

In our thesis, we set out to identify and compare the images of the city of Lviv during the period of domination of the Austro-Hungarian, Polish, and Soviet regimes on the example of city guides, as well as to study the formation and changes in the image of Lviv. An important part of the research was to identify the unreported facts about the population and the city and to form a more objective view of the events. With this goal in mind, it was decided to set the following tasks, where we compared the approaches to the portrayal of Lviv in guidebooks of different periods, and identified similarities and differences in their attitudes towards the cultural heritage and peoples who inhabited the city. The work consists of three sections: the first analyses 12 guidebooks of the Austro-Hungarian period in Lviv, the second examines 13 city guides to Lviv during the Polish period, and the third section analyses the Soviet period in the history of the city of Lviv based on 6 guidebooks.

In the course of our research, the thesis highlighted the formation and background for the images of «Austrian Lviv»: «Polish Lviv», «Frontline city», «Last stronghold of European values», «Stronghold of Polish culture», «Multicultural city»; «Polish Lviv»: «The Last Wall of Poland», «Exclusively Polish City», «Princely City», «Ukrainian City», «Cultural City»; «Soviet Lviv»: «Hero City», «City of Labour Glory», «Socialist Lviv», «Industrial City», «Worker City», «Soviet Lviv», «Soviet City». In addition to the defined images of Lviv, the silence of the Ukrainian and Jewish communities and their coverage in various publications, attitudes and changes in emphasis regarding the city's monuments, depending on the author and period, were studied.